

Tartu Ülikool
kultuuriteaduste instituut

Tiiu Tamm

Kogukonna kaasamise viisid, väärtused ja probleemid

kogukonnateatris

Magistritöö

Juhendaja: prof Anneli Saro

Tartu 2022

SISUKORD

SISUKORD	1
SISSEJUHATUS	2
1. KOGUKOND	4
1.1 Kuuluvus ja tundmus kogukonna defineerimisel	6
1.2 Identiteedi olulisus ja kogukonna määratlemise probleeme	9
1.3 Kokkuvõte	11
2. KOGUKONNATEATER	13
2.1 Kogukonnateater - mõiste ja ajalugu	13
2.2 Lavastused “LÄBI LINNA” ning “Inimesed ja numbrid”	16
2.3 Kogukonnateatri tunnused lavastustes “LÄBI LINNA” ning “Inimesed ja numbrid”	21
2.4 Kokkuvõte	37
3. KOGUKONNA KAASAMISE VIISID JA VÄÄRTUSED	38
3.1 Kogukonna kaasamise viisid	38
3.2 Kogukonna kaasamise väärtused	42
3.3 Kogukonna kaasamise mõju ja selle mõõtmine	48
3.4 Kokkuvõte	50
4. KOGUKONNA KAASAMISE PROBLEEMID	51
4.1 Eetilised probleemid kogukonna kaasamisel	51
4.2 Praktilised probleemid kogukonna kaasamisel	57
4.3 Kokkuvõte	59
KOKKUVÕTE	60
SUMMARY	64
KASUTATUD ALLIKAD	66

SISSEJUHATUS

Globaliseerumine ja virtuaalsed arengud on tekitanud vajaduse tegeleda kogukonna probleemidega rohujuure tasandil ning üha enam otsivad inimesed kuuluvustunnet. Koondades väga erinevaid isiksusi, kujunevad kogukonnad pidevas dialoogis oma liikmetega. Kogukonnateatri dialoogile suunatus on eeliseks kogukonnaga tegelemisel ja annab võimaluse ühtsustunde tugevdamiseks ja samas erinevate häälte võimendamiseks. See võib ka olla põhjuseks, miks see teatriliik järjest populaarsemaks muutub. Eestis on küll kogukonnateatriga tegeletud üsna vähe, kuid kõnealne kunstivorm kogub järjest rohkem populaarsust.

Minu huvi kogukonnateatri vastu on üsna praktilist laadi, nimelt olen ma viimastel aastatel olnud suuremal või vähemal määral produtsendina kaasatud erinevate kogukonnalavastuste loomisse. Kogukonnalavastustel on väga palju omapärasid, mida tavalises produktsiooniprotsessis ette ei tule. Neid rõõme ja muresid analüüsin oma magistritöös kahe lavastuse näitel. Kogukonnateatri näitena analüüsin lavastaja Jaanika Tammaru projektipõhist lavastusteseeriat “LÄBI LINNA”, mille esimese osa juures olin kaasatud produtsendina ja teise osa juures projektijuhina. Lisaks analüüsin ka Birgit Landbergi lavastust “Inimesed ja numbrid”, mille juures olin produtsendina kaasatud planeerimisfaasis. Lavastus on huvitavaks näiteks sellest, kuidas algselt kogukonnalavastusena planeeritud projekt kogukonnateatrina ebaõnnestus. Täpsustan, et ebaõnnestumine ei seisnenud mitte lavastuse kunstilises kvaliteedis (tegemist on tunnustatud ja auhinnatud lavastusega), vaid kaugenemises kogukonnateatri spetsiifikast. Produtsendi töös olen näinud ja kogenud suurt töömahtu, mida kogukonnalavastuste loomiseks ette peab võtma. Koos lavastusmeeskonnaga oleme mõtisklenud erinevate eetiliste küsimuste üle ja kogenud ka rõõmu kogukonnaga koos töötamisest.

Oma töös tegelen kogukonnateatri defineerimise ja tunnustega lavastuse “Inimesed ja numbrid” ning lavastuste seeria “LÄBI LINNA” näitel. Analüüsis lähtun all olevatest küsimustest:

1. Mis tunnustele peaks lavastus vastama, et seda kogukonnateatrina määratleda saaks?
2. Millised on kogukonna kaasamise viisid teatris?
3. Mis väärtuse annab kogukonna kaasamine lavastusse?

4. Millised eetilised ja praktilised probleemid võivad kogukonna lavastusprotsessi kaasamisel ette tulla?

Minu magistritöö on jaotatud neljaks peatükiks. Esimeses peatükis toon välja kogukonna määratlemise viisid ja problemaatika ning teen üldistusi, pidades silmas just kogukonnateatri perspektiivi. Teises peatükis annan ülevaate kogukonnateatri mõistest ja päritolust ning analüüsin lavastusi “LÄBI LINNA” ning “Inimesed ja numbrid” lähtuvalt kogukonnateatri tunnustest. Kolmandas peatükis analüüsin kogukonna kaasamisest tulenevaid väärtusi lavastuste “LÄBI LINNA” ning “Inimesed ja numbrid” näitel. Ja viimases peatükis toon välja eetilised ja praktilised murekohad, mille kogukonnaga töötamine kaasa võib tuua.

Magistritöö metodoloogilise alusena kasutan juhtumianalüüsi ning tegevusanalüüsi (võttes aluseks enda kogemuse produtsendina). Samuti olen lavastajatega läbi viinud intervjuud, mille materjal toetab juhtumianalüüsi.

Teoreetilise materjalina toetun kogukonna defineerimisel Gerard Delanty teosele “Community”, Graham Crow teosele “What are Community Studies?” ja Aet Annisti antropoloogilisele uurimusele “Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskuskülas”.

Kogukonnateatri teoreetiliste materjalidena kasutan Tim Prentki ja Sheila Prestoni raamatut “The Applied Theatre Reader”, Petra Kuppersi ja Gwen Robertsoni teost “The Community Performance Reader” ja Kuppersi teost “Community Performance: An introduction”, samuti toetun Deirdre Heddoni ja Jane Millingi teosele “Devising Performance: A Critical History”. Lisaks kasutan Madli Pesti 2012. aastal avaldatud doktoritööd “Poliitiline teater ja selle strateegiad Eesti ja lääne kultuuris” ja Piret Jaaksi 2022. aastal kaitstud doktoritööd “Kirjutada inimesi: kogukondade uurimine ja dokumentaalteatri loomise vahendid dramaturgi töös”. Piret Jaaksi töö keskendub küll etnodraama dramaturgia loomisele, kuid sisaldab lähenemise poolest kogukonnateatrile sarnaseid uurimisobjekte, kuna nii etnodraama kui ka kogukonnateatri uurimisobjektiks on kogukond. Kuna Eestis on kogukonnateatriga vähe tegeletud, on sellest tulenevalt seda ka vähe uuritud. Kogukonnateatrit või laiemalt rakendusteatrit on oma doktoritöös varem uurinud ka Madli Pesti. Samuti on Eesti kogukonnateatriga tegelenud Hedi-Liis Toome oma artiklis “Kogukonnateater Eestis 2008. aasta näitel”.

1. KOGUKOND

Kogukonnauuriija Graham Crow leiab, et kogukonna mõiste on jätkuvalt väga oluline, kuigi seda on muutumas maailmas üha keerulisem täpselt määratleda. Selge on see, et kogukond on mingisuguste ühiste omadustega inimeste kogum. Keeruline on aga nende ühiste omaduste väljatoomine. (Crow 2018: 1-4) Seda enam, et kogukonnad on pidevas muutumises ja inimesed kuuluvad mitmetesse kogukondadesse ja liiguvad kogukondade vahel.

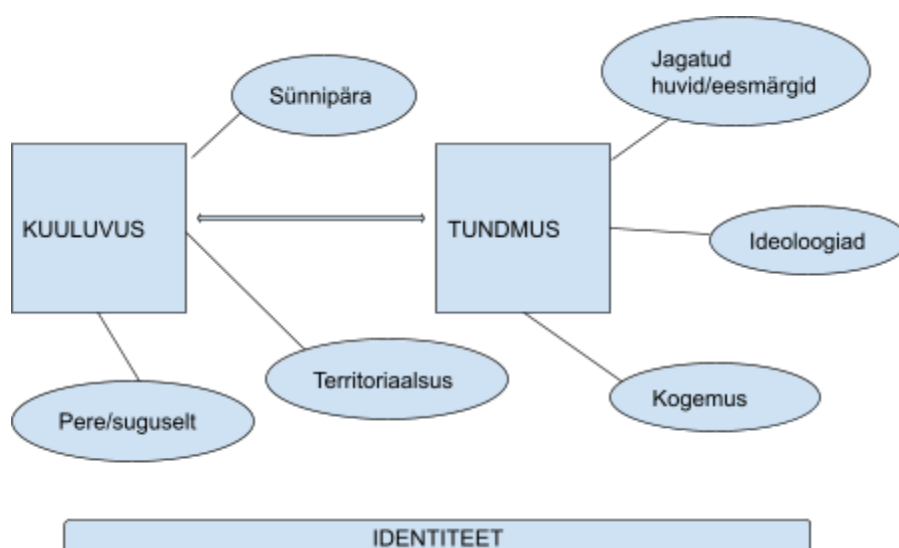
Kogukonna mõiste defineerimise keerukused on seotud suurte sotsiaalsete murrangutega, mis uued kultuurilised ja poliitilised kogemused ning uued elamise viisid endaga kaasa on toonud (Delanty 2010: xi). Postmodernne aeg on Delanty sõnul ebakindluse aeg, mis, seades kahtluse alla modernsed tõekspidamised, tõi veelgi teravamalt lagedale kuuluvuse küsimuse (Delanty 2010: 103). Tundub, et globaliseerunud ja virtualiseerunud maailmas otsitakse veelgi pinevamalt kuuluvust väiksematesse üksustesse kui riik või rahvus. Enese kuuluvuse leidmiseks määratlevad inimesed end territooriumi (linn, küla, linnaosa), keele, hobide, suundumuste ja kõige muu võimaliku järgi.

Kuuluvustunde olulisus ja arusaam, et kohalikke probleeme võiks lahendada rohujuure tasandil, on muutnud kogukonna moesõnaks. Alati ei ole see nii aga olnud. Sotsioloog Aet Annist toob välja, et 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul oli külakogukond pigem põlu all. 21. sajandi alguseni peeti aga kogukonna usaldusväärsest ja solidaarsusest positiivsemaks ettevõtlike indiviidide omahuvide toel toimuvaid arenguid. Alates 2000ndatest on aga just kogukonnast saanud see mehhanism, millega äratada ellu allakäigutrepil maapiirkondi ja lahendada urbanistlikke probleeme. (Annist 2015) Kogukonnatunde puudumist, eriti maapiirkondades, loetakse tänapäeval negatiivseks ilminguks.

Eesti Õigekeelsussõnaraamatus on kogukond defineeritud kui mingis piirkonnas elav ning sotsiaalsete suhete võrgustikuga seotud inimrühm (*Etniline, poliitiline kogukond. Eesti juudi kogukond.*) (Langemets jt 2009). Territoorium on üks vanimaid kogukonna defineerimise aluseid, samuti on definitsioonides tihti välja toodud ka sotsiaalsed suhted ja võrgustikku kuulumine. Kaasaegseid kogukondi ja võrgustikke võib aga olla territooriumi alusel üsna keeruline piiritleda. Sotsioloog Aet Annist on kogukondade kujunemist kirjeldanud nii

kuuluvuse kui tundmuste alusel: ühelt poolt sünnipära, territoriaalse või perekuuluvuse järgi, teisalt mingite jagatud huvide või ideoloogiate, kogemuste ja tõlgenduste alusel (Annist 2011: 203).

Toetudes Aet Annisti definitsioonile, toon allpool oleval joonisel välja kogukonna defineerimise viisid; definitsiooni alustalaks lisan omalt poolt identiteedi, mis on seotud nii tundmuslike kui ka kuuluvuslike aspektidega.

Joonis 1. Kogukonna defineerimise alused inspireerituna Aet Annisti definitsioonist

Tihti on kogukonnagruppide määratlemisel oluline nii kuuluvus kui ka tundmus ja need võivad olla ka omavahel seotud. Kuigi identiteet on tugevalt seotud tundmuslike aspektidega (jagatud huvid ja eesmärgid, ideoloogiad, kogemus) ning võib olla seotud ka kuuluvuslike aspektidega (pere, sünnipära, territoriaalsus), toon ma selle eraldi välja kui kogukonna määratlemise ja kogukonnaliikmena identifitseerimise olulise tunnuse. Siit järgnevalt vaatlen joonisel toodud kogukonna defineerimise aspekte ja nende omavahelist seost.

1.1 Kuuluvus ja tundmus kogukonna defineerimisel

Kuuluvuse alusel võib kogukondi defineerida näiteks ühel territooriumil elavate inimestena (külakogukond, linnaosa/linna elanikkond). Sünnipära järgi võib uuritavat kogukonda määratleta rahvusena, rahvusliku vähemusena (eestlased, Eesti venelased). Perekond kuulub osaliselt nii sünnipära alla (sünnipärane pere), kuid on ka eraldiseisev kogukond (pere, mis luuakse elu jooksul). Perekond ja suguselts on samuti kogukonnad, mis on pidevas muutumises ja kasvamises või kahanemises.

Arhailistes külakogukondades oli kogukonna defineerimisel esmaseks tunnuseks territoriaalne kuuluvus. Kaasaegsetes tõlgendustes ei ole territoorium enam peamine defineerimise viis. Ka sotsioloogid ja kogukonnauuringu läbiviijad Madle Lippus ja Peeter Vihma mainivad, et varem kesksel kohal olnud geograafilise piirkonna olulisus hakkab ühelt poolt justkui üldse lagunema – näiteks võivad e-kodakondsuse saada ka need, kes pole kunagi Eestis käinud; sotsiaälvõrgustike “kogukondadesse” kuuluvad aga inimesed igast maailma otsast. Samas ei ole geograafiline kogukond kuhugi kadunud ning seda määravalt praktilistel põhjustel. Kohalikke probleeme on ikka vaja lahendada ning piirkonna elanike tihedam omavaheline suhtlus toob kaasa turvalisema elukeskkonna jne. (Lippus; Vihma 2014)

Näiteks linnaosa puhul võib olla määratlemise aluseks ainult territoorium, kuuluvustunne ei pruugi siin määratleja jaoks olulist rolli mängida. Samas on olemas näiteks hipikommuune, mida saab määratleda nii ideoloogia kui ka territooriumi alusel. Virtuaalsed kogukonnad võivad aga ulatuda territoriaalselt üle kogu planeedi.

Lisaks on territoriaalsuse alusel määratud kogukondades enamasti koos väga erinevad inimesed, kellel võivad olla erinevad huvid ja eesmärgid. Näiteks ühes külakogukonnas võivad koos elada nii metsandusega tegelev ärimees kui ka aktivistist roheline. Kuigi nimetatutel ei pruugi olla ühiseid huvisid ja eesmärgi, on nad siiski seotud territooriumi ja kuuluvustunde alusel. Ka teatriuuriija Madli Pesti defineerib kogukonda kui muutuvat heterogeenset gruppi, mis jagab ühiseid karakteristikuid ja sotsiaalseid tähendusi, aga ei pruugi olla harmooniline süsteem (Pesti 2022).

Kogukonnauurija Crow tõdeb, et eriti interneti ja rände ajastul on keeruline leida kogukonna defineerimiseks ühte ühisosa, territoorium võib olla ainult üks võimalik defineerimise alus (Crow 2018: 1-5). Tekib aga küsimus, kas puhtalt territoriaalsest aspektist piisab, et inimest kogukonnaliikmena identifitseerida? Näiteks kui lavastuses “LÄBI LINNA: Karlova” tegelesime Karlova kogukonnaga, siis kas kogukonna määratlemisel piisab ainult territoriaalsuse aspektist? Kas kõik Karlova linnaosas elavad inimesed on automaatselt karlovlased? Või on vaja, et inimene ennast ise karlovlaseks identifitseeriks? Tundub, et see on eelkõige uurija eesmärgist. Kui uurija eesmärgiks on kogukonnatunde suurendamine, siis võib selline lai määratlus olla õigustatud. Kaasaegsete kogukondade tunnuseks on välja toodud nende kommunikatiivsus (vt pikemalt allpool), võimekus läbi kommunikatsiooni kaasata erinevate identiteetidega inimesi, otsida pigem erinevusi, mitte ainult ühisosa (Delanty 2010: 53). Seega peaks kaasaegne kogukond olema kaasav, erinevusi hindav ja ennast pidevalt taasloov ning olema oma liikmetega pidevalt dialoogis. Erinevate identiteetide otsimine ja kogukonna taasloomine saab olla kogukonnateatri tegijate üheks eesmärgiks ja sellisel juhul võib ka geograafiline määratlus olla õigustatud.

Veel huvitavam on identiteedi olulisus selliste kuuluvuslike kogukondade defineerimisel nagu sünnipärane ja perekondlik kogukond. Kui inimene on sündinud eestlaste perekonda ja omab Eesti passi, aga kolib juba noorena näiteks Saksamaale ja tunneb ennast sakslasena, kas saab siis teda eestlaste hulka määratleda? Kui inimene ise ennast eestlaseks ei pea või suisa ei soovi eestlaseks olemist oma identiteedi osana tunnistada, siis ametlikult (passi järgi) on ta küll eestlane, aga see, kas kogukonnauurija võiks teda näiteks väliseestlaste kogukonna liikmena määratleda, on siiski küsitav. Sama küsimus tekib ka perekondade ja suguvõsade uurimisel, kui mõni inimene ei tunnista oma perekondlikku kuuluvust ja ei soovi ennast perekonna liikmena identifitseerida. See tundub olevat tunnetuslik küsimus, mis kuulub uurija eetika valdkonda. Kui näiteks suguvõsa liige uurib enda sugupuud, siis tundub suguvõsast irdunud liikme kogukonnaliikmena määratlemine täiesti õigustatud. Oluline on mõista, kas määratlemine võiks määratletavat kuidagi kahjustada.

Sõna kogukond on tõlgitud ladinakeelsest sõnast *communitas*, mis koosneb kahest sõnast (*com* (koos) ja *unus* - (üks või ainsus) ehk siis otsetõlkes koosainsus, mis viitab ühtsusele (Delanty 2010: x). Tundmuse võib kogukonnatunde kontekstis määratleda kui kuuluvuse või seotuse tunde, mida inimene võib aga ei pruugi teadvustada ja mis tuleneb kas läbielatud kogemusest või huvist mingi teema vastu. Tundmuse järgi liigituvad kogukonnad jagatud eesmärkide ja huvide alusel (näiteks aiandushuvilised, motokogukonnad, jahimehed). Ideoloogiate alusel jaotuvad kogukonnad näiteks poliitiliste, usuliste või eluviisi ideoloogiate alla (ökokogukonnad, hipikogukonnad). Samuti võib kogukondi määratleda selle liikmete kogemuste põhjal (sõjaveteranid, põgenikud, vägivalda all kannatanud, terviserikke all kannatanud).

Annist tõdeb, et kogukond on mõistena sedavõrd veninud ja mitmekesisistunud, et katab kõik inimeste ühtsusega seotud nähtused, meie-gruppidest kommuunideni, subkultuuridest mis tahes samadel teemadel mõtleivate inimesteni, kes iseeneselegi üllatuseks avastavad, et on osa „aiapidajate kogukonnast”, „sünnituslugude jagajate virtuaalsest kogukonnast” või lihtsalt „kogukonnast”, millega tähistatakse kõiki rohujuuretasandilt ülespoole vaatavaid indiviide (Annist 2015).

Taas tõstatub küsimus, kas ühised huvid on piisavaks aluseks, et määratleda kellegi kuuluvust kogukonda. Kas aiapidajate kogukonna liikmena identifitseerimisel piisab aiandushuvist ja sellest, et inimene aiandusega tegeleb? Tundub, et siin justkui jääks millestki puudu. Kui tugeva aiandushuviga inimene, kes tegeleb sellega igapäevaselt, ei identifitseeri ennast mingil juhul aiapidajate kogukonna liikmena, kas ta siis sellegipoolest on aiapidajate kogukonna liige? Siin tuleb taas mängu uurija vastutus kogukonna määratlemisel. Ka Crow tõdeb, et kogukondi saab identifitseerida ühiste huvide alusel, nägu näiteks erialased grupid (kaevurid, kalamehed, arhitektid), kuid sellised grupid võivad siiski olla väga heterogeensed ja neil on liikmeid, kes on aktiivsemad ja rohkem seotud kui teised (Crow 2018: 2).

Lisaks ühiste huvidele ja eesmärkidele on kogukonna tunnuseks tihti välja toodud ka suhtlusvõrgustikku kuulumine. Annisti sõnul tuuakse sotsiaalteadustes kogukonna olulise tunnuseks lisaks kuuluvustundele välja ka rühmaliikmete omavaheline suhtlus. Eeldatavasti seob

see inimesi ja pakub emotsionaalset ühtsus- ja turvatunnet. (Annist 2015) Suhtlusvõrgustikku kuulumine on mõneti ka kuuluvuse tunnuseks. Kui eeltoodud näites viidatud aiapidaja ei teadvusta endale kogukonda kuulumist, kuid jagab suhtlusvõrgustikus oma teadmisi ja suhtleb teiste aiapidajatega aktiivselt, siis võib teda kogukonna liikmeks pidada, kuna ta on oma kuuluvuse soovi ja grupiga seotust justkui vaikimisi tunnistanud. Ka Crow tõdeb, et kogukonnad võivad ühendada inimesi, kellel on jagatud identiteet, aga teisalt on väga keeruline määratleda, mida see ühine identiteet sisaldab, eriti marginaalsetes gruppides, kus on raske paika panna, keda lugeda nn *insideriks* ja keda *outsideriks* (Crow 2018: 2).

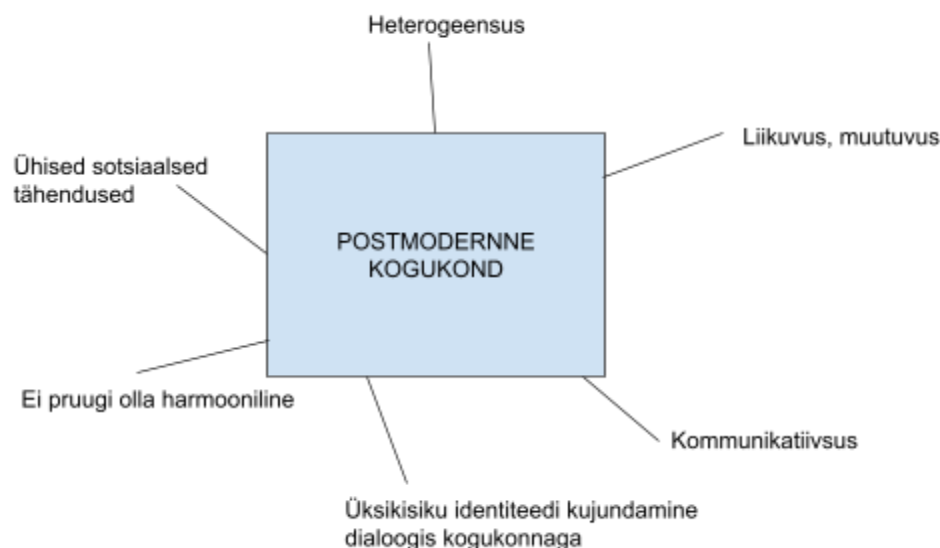
1.2 Identiteedi olulisus ja kogukonna määratlemise probleeme

Nagu näha, tõstatub kogukondade määratlemisel jälle ja jälle identiteedi küsimus. Olenevalt uurimuse eesmärgist ei pruugi uurijale see küsimus alati relevantne tunduda. Ometigi on oluline silmas pidada eetilisi aspekte ja inimese õigust enda identiteeti ise määratleda. Eriti keeruliseks muutub see küsimus siis, kui inimene ise ei soovi ennast teatud kogukonnaga siduda. Lisaks isiklikule identiteedile on oluline ka kuuluvustunne. Kas võib öelda, et kõik geid kuuluvad geide kogukonda? Kas kõik erivajadusega inimesed kuuluvad erivajadusega inimeste kogukonda? Ühtepidi sotsiaalse uurimuse aspektist võiks kogukondi selliselt defineerida, teisalt ei tundu see olevat õige eetilise perspektiivist. Kui kogukonnalavastuse looja soovib luua lavastust näiteks Tallinna geide kogukonnast, peab ta võtma arvesse ka potentsiaalse uuritava isiku kuulumissoovi. Isegi kui mõni inimene identifitseerib ennast geina, aga mitte geide kogukonna liikmena (ei suhtle, ei oma ühiseid eesmärke) ning ei soovi tähelepanu ja ei ole kaasamisest huvitatud, siis ei saa kogukonnateatri uurija temast rääkida kui geide kogukonna liikmest. Selleks, et rääkida kogukonda kuulumisest, peaks esinema kas kuuluvustunne või vähemalt avatus võimalikule kuulumisele/kogukonnatunde suurendamisele. Iiri politoloog ja ajaloolane Benedict Anderson toob välja, et kõik kogukonnad, mis on suuremad kui külg külje kõrval paiknevad põliskülad, on kujutletud läbi nende liikmete kuuluvustunde ja omavahelise seotuse teadvustamise. Näiteks Jaava küla elanikud, kes pole teineteist kunagi näinud, teavad siiski, et nad kuuluvad ühte kogukonda. (Anderson 2006: 23) Eesti kultuuriteoreetik Rein Raud tõdeb sarnaselt Andersoniga, et kogukondade (ka rahvuse) näol on tegemist sotsiaalsete

konstruktsioonidega. Raud leiab, et rahvust pole olemas, kui selle kandjad ennast selle liikmetena ei identifitseeri. (Raud 2019: 40) Ka kogukonnad on sotsiaalsed konstruktsioonid ja nende määratlemisel on üheks olulisemaks tunnuseks liikmete kogukonnatunne ja kuulumise soov. Crow sõnul väljendab just sotsiaalne solidaarsus (*social solidarity*) jagatud kuulumistunnet ja pühendumust. See eristab kogukonda muudest inimeste kooseksisteerimise viisidest, millel puudub kindel koosolemise ühtsus - koostöö, vastastikune abistamine ja kasulikkus. Crow lisab, et sotsiaalse solidaarsuse abstraktne kontseptsioon on miski, mida on empiirilises uuringus kasutusele võtta üsna keeruline. (Crow 2018: 3) Sellele probleemile osalise lahendusena on arendatud alternatiivseid kontseptsioone kogukondade kui seotud inimeste (olenemata nende erinevustest sotsiaalse klassi, soo, erivajaduste ja muude sotsiaalsete lõhede alusel) gruppide idee haaramiseks nagu sotsiaalne kapital, kogukonna ühtekuuluvus, praktikakogukonnad (*communities of practice*) ja sotsiaalsed võrgustikud. Nende ideede ühisjooneks on “meie tunne”, kuulumistunne, mis on väärt, et püüelda nende hüvede poole, mis see kaasa toob. (Crow 2018: 3)

Kogukondade defineerimisel on toodud välja ka mitmeid problemaatilisi aspekte. Iris Marion Young ütleb, et “ideaalne kogukond” eelistab ühtsust erinevustele, vahetust vahendatusele, sümpaatiat teistsuguste vaadete tunnustamisele. Kogukond on kergesti mõistetav unistus, väljendades püüdu läbipaistvuse ja arusaadavuse poole, ühiste identiteetidega suhete poole, sotsiaalse läheduse ja mugavuse poole. Unistus on arusaadav, aga poliitilises mõttes problemaatiline. Sest need, kes selle poole püüdleavad, tõrjuvad välja endast erinevaid või arvavad enda poliitilistest gruppidest välja need inimesed, kellega nad ei identifitseeru. (Kuppers 2007: 10)

Sotsioloog Gerard Delanty on aga välja toonud, et tänapäevaseid postmodernseid kogukondi peaks identiteedist rohkem iseloomustama erinevuste otsimine, kindlusest juhuslikkuse poole nihkumine, suletud kogukondadest avatute poole nihkumine. Postmodernsed kogukonnad on pealpool ühtsust ja rohkem piiripealsed, liikuvad, väga mobiilsed, emotsionaalsed ja kommunikatiivsed. (Delanty 2010: 104)

Joonis 2. Postmodernse kogukonna tunnused Delanty põhjal.

Postmodernses ühiskonnas on grupikuuluvus voolavam ja poorem kui modernses ühiskonnas. Vanad määratlused klassi, rassi, rahvuse ja soo järgi olid Delanty sõnul baasiks ühiskonnale, mis ilmus koos industrialiseerumisega. Praegusel ajal on inimestel palju kuuluvusi. Postmodernset ühiskonda iseloomustab see, et inimesed paigutavad ennast kogukondadesse ise ja kommuniqueerivad seda, “Mina” saab leiutatud erinevatel viisidel. Delantey lisab, et kohalikud kogukonnad peavad andma hääle personaalsetele identiteetidele, mitte niivõrd kogukondlikele kultuuridele ning olema vahendiks enesehinnangu ja eneseaustuse ülesehitamisel, aidates luua autonoomseid inimesi. Nad peavad aitama leida ühist keelt erinevate identiteetide vahel. (Delanty 2010: 53)

1.3 Kokkuvõte

Nagu näha, on kogukonda defineeritud nii kuuluvuslike (territoorium, perekond, sünnipära) kui ka tundmuslike (tavad, maailmavaated, kogemus, ideoloogiad, ühised huvid ja eesmärgid, suhtlusvõrgustik) suhete alusel. Ka Lippus ja Vihma tõdevad, et mida rohkem on sõnal kasutajaid, seda rohkem tekib sellele erinevaid tähendusi. Ähmastunud tähendus ei ole aga pelgalt semantiline mure, sellega kaasnevad ka erinevate osaliste (näiteks ministeeriumid,

omavalitsused, kogukondlased ise jne) erinevad ootused ja nõudmised kogukondadele. (Lippus; Vihma 2014)

Erinevatest kogukonna määratlustest tõstatub tugevalt ka identiteedi ja kuuluvustunde küsimus, mis tänapäeval on üks olulisemaid kogukonna defineerimise alustalasid. Kui varem oli kogukonna põhiline eesmärk kohalike probleemide rohuuuretasandil lahendamine, siis postmodernsete kogukondade ülesanne on ka üksikisiku identiteeti leidmine, kujundamine ja toetamine. Postmodernsed kogukonnad peaksid tegelema indiviidi identiteedi tugevdamisega ja kogukonda pidevalt kommunikatsiooni abil ümber mõtestama. Ka kogukonnateatri praktikuid huvitab pigem kogukonnas olevate erinevate identiteetide leidmine. Seega võib uurima asudes olla õigustatud kogukonna määratlemine laiemalt, mitte tingimata kuuluvustunde ja ühise identiteedi alusel. Mingitel juhtudel võib see õigustada ka veidi vananenud territooriumi alusel määratlemist. Tänapäeval on kogukond kiiresti muutuv, nii nagu on pidevas muutumises ka inimeste identiteetid, toimub pidev liikumine erinevate kogukondade vahel. Arvan, et kogukonnateatri tegijate suurimaks väljakutseks võibki olla dialoogile kutsumine, arvestades ja austades erinevaid identiteete.

Kogukondade määratlemine sõltub paljus uurija eesmärgis ja uuritav valim peab olema läbi eesmärgi põhjendatav. Uurija vastutus on määratleda kogukond läbimõeldult ja arvestada määratlemisel tõstatuvate eetiliste küsimustega. Ka töös analüüsitavate lavastuste kogukondade määratlemisel tõstatus erinevaid eetilisi ja praktilisi küsimusi, mis tulid lahendada protsessi käigus. (vt. pikemalt ptk 2 ja 4)

2. KOGUKONNATEATER

Käesolev peatükk on jaotatud kolmeks alapeatükiks. Esimeses osas toon välja kogukonnateatri mõiste ja päritolu. Teises alapeatükis annan ülevaate analüüsitavatest lavastustest ja viimases osas analüüsin lavastusi kogukonnateatri tunnuste alusel.

2.1 Kogukonnateater - mõiste ja ajalugu

Kogukonnateater on rakendusteatri alaliik, mis tegeleb mingi kitsama ühiskonnarühma sotsiokultuurilise ja kunstilise eneseväljendusega. Sellise teatri materiaalsed ja esteetilised vormid kasvavad välja kogukonnast, kelle huvisid lavastus püüab väljendada. (Toome 2008: 162–180)

Rakendusteater (*applied theatre*) hõlmab hariduslikest, poliitilistest ja/või isiklikest eesmärkidest lähtuvaid teatripraktikaid (kogukonnateater, foorumteater¹, luguteater² jpt), mis on olemuselt uurimuslikud ja mille keskmes on vaatajad/tegijad oma lugudega; eesmärgiks on muuta hoiakuid kas osalejate suhtluses või suhetes ühiskonnaga; luuakse harilikult väljaspool konventsionaalset teatriruumi ning meetoditena kasutatakse koosloomet ja improvisatsiooni. (Pesti 2012b) Rakendusteatri eristatakse rakenduslikust draamast, mis on eraldiseisev protsessipõhine praktika, mis ei päädi tingimata esinemisega publikule (Nicolson 2005).

Kogukonnateater on rakendusteatri üks ulatuslikumaid praktikaid, selle alla võib liigitada palju erinevaid suundumusi. Kogukonnateatri teooria tekstides esineb erinevaid ingliskeelseid termineid. Terminit *community theatre* kasutatakse sama sisuga, aga laiemana mõistena kui terminit *community performance*. Seega võib termini *community theatre* tõlkida kogukonnateatrina ning termini *community performance* kogukonnalavastusena. Need terminid viitavad enamasti teatriprojektidele, mis tegelevad kogukonna kaasamisega. Veel kasutatakse terminit *community based theatre*, mille võib tõlkida kogukonnal põhinevaks teatriks, siia alla on määratletud projektid, mis tegelevad kogukondlike teemadega või kogukonna lugudega.

¹ Foorumteater - rakendusteatri alaliik, kus vaatajad/osalejad saavad harjutada keerukate suhtlusolukordadega toimetulemist; vaatajad mõjutavad aktiivselt etenduse käiku, seda peatades ja pakkudes välja oma lahendusi sotsiaalsetele, poliitilistele ja isiklikele probleemidele (Eesti Teatri Agentuur, vaadatud 18.07.2022) Eestis tegutseb ka foorumteatri trupp, mis on sisse seatud VAT teatri juurde.

² Luguteater (*playback theatre*) tegeleb väikese rühma ehk kogukonna lugudega, kaasatakse publikut, kelle lugusid mängivad ette näitlejad. Lähenemine on isiklik, soov on midagi oma elus muuta. Luguteatri eestikeelse mõiste looja ja selle praktika pioneer Eestis on Aivar Simmermann. (Pesti 2012b: 124)

Petra Koppers ütleb, et kogukonnateater on mitmekesise grupi inimeste loominguine väljendusviis, mille eesmärk on eneseväljendus ja poliitiline muutus. Kogukonnalavastus on kogukondlikult loodud ja autorsus ei ole individuaalne. Lõpp-produkt, kui see üldse esineb, ei ole ette määratud kunstniku poolt, kes juhatab inimesi mingi eesmärgi poole. Selle asemel on tulemus suhteliselt lahtine, võibolla on lavastaja või kogukonnatöö korraldaja (*facilitator*) poolt ette antud ainult temaatiline ala, mis on aga avatud aja ja ruumiga, mida saavad inimesed täita. (Koppers 2007: 3)

Kogukonnateater on interdistsiplinaarne ja seob enda külge teisi valdkondi. Jan Choen-Cruz toob välja nn “sidekriipsu” kui kogukonnaateatrile omase aspekti. Sidekriipsu all peab ta silmas seda, et lisaks teatrile kuulub kogukonnateatri juurde alati veel mõni distsipliin - nagu näiteks haridus, kogukonna loomine või teraapia. Selle eesmärgiks on nii meelelahutus kui ka tõhusus, mingi kindel sotsiaalne väljund. Sidekriips on ühendavaks märgiks, mis liidab teatri külge teised valdkonnad. (Choen-Cruz 2005: 96)

Kuigi kogukonnateatril on mõningaid seoseid draama ja teatriga hariduses, radikaalse rahvateatriga (*radical peoples theatre*), vabastusteatriga (*theatre of liberation*), arenguteatriga (*theatre for development*), noorteteatriga, mälestusteatriga (*reminiscence theatre*) ja täiskasvanute ning informaalsete haridusega, eristatakse seda enamasti nii kõrgkunstist, massiteatrist, peavoolust kui ka avangardist. Viimasel ajal on esinenud küll juhtumeid, kus hästi tuntud avangardkunstnikud sisenevad väljale kas ajutiselt (Peter Sellar Los Angeleses) või osalise ajaga (John Baylis Sidney). (Erven 2001: 2) Siiski kuulub nii kogukonnateatri tegutsemisala (piirkondlikkuse ja teemade mõttes) kui ka kogukonnateater ise pigem perifeeriasse.

Kogukonnateatri tekkimise algus paigutub suures plaanis Teise maailmasõja järgsesse perioodi. Hollandi kogukonnateatri uurija Eugen von Erven ütleb, et kogukonnateatri otsesed alused asetuvad kontra-kultuuriliste, radikaalsete, anti- ja postkoloniaalsete, hariduslike ja liberaalsete 1960.-1970. aastate teatrite juurde (Erven 2001: 2). Sheila Preston lisab, et rakendusteatri areng on kaudselt seotud Teise maailmasõja järgsel perioodil tekkinud tugeva sotsiaalteadusliku huviga, mis avaldus huvis kogukondlikkuse vastu nii makrotasandil (riiklikes organisatsioonides)

kui ka mikrotasandil (kodanike isiklike eesmärkide täitmisel) (Preston 2009: 12). Ka teatriteadlane Madli Pesti kinnitab, et nii nagu kogu poliitiline teater, paigutub ka kogukonnateatri algus 1960ndatesse aastatesse. Samas mainib ta, viidates kogukonnateatri uurijale Matthias Warstatile, et kogukonnateatri eellugu võib näha massivaatemängudes 1920.–1930. aastate Saksamaal ja Venemaal. Warstat ütleb, et kogukonda loovad teatriprojektid 20. sajandi algusest on seotud just totalitaarsete režiimidega neis riikides. Neid massivaatemänge (kommunistlike revolutsioonivõitude tähistamisi, olümpiamängude avamisi, natsiaegsed *Thingspiel*'isid) esitasid enamasti treenitud koorid (kõne-, laulu-, liikumiskoorid), kes proovisid leida kontakti üldiselt väheorganiseeritud massiga. Neid vaatemänge tundus iseloomustavat hoiak, et kogukondlik ühtsus on midagi, mida saab omada ja kellelegi teisele anda (ehk siis massile peale suruda). Ühtsus oli siin midagi väljastpoolt tulevat. Seega, need nimetatud teatraalsed vormid olid instrumentaliseeritud, st olid millegi (kunstivälise) teenistuses. (Warstat 2009: 18–19, viidatud Pesti 2012a 130 kaudu) Kogukondlikkuse natsionalistlik iseloom on saanud ka mitmete kogukonnauurijate kriitika objektiks. See on viinud kaasaegse kogukonna ümber defineerimisele läbi erinevuste otsimise ja dialoogilise iseloomu.

Rakendusteater ja ka kogukonnateater on tugevalt seotud poliitilise teatriga. Mõlema distsipliini üheks olulisemaks eesmärgiks on sotsiaalsete probleemide lahendamine ja positiivse muutuse toomine. Idee, et teatrit võiks rakendada sotsiaalsete muutuste huvides, pärineb Saksa näitekirjanikult, lavastajalt ja teoreetikult Bertolt Brechtilt (1898-1956). (Pesti 2012a: 125) Brasiilia teatriteoreetik Augusto Boali sõnul on kogu teater poliitiline, sest kõik inimese tegevused on poliitilised. Boal väidab, et need, kes tahavad teatrit ja poliitikat eraldada, juhivad meid valele teele – ja see on poliitiline seisukoht. (Boal 2000: ix) Augusto Boali võib pidada kogukonnateatri loojaks, tema välja töötatud meetodid lõhkusid lahknevuse vaataja ja näitleja vahel. Boal leidis, et lahknevus, mis on toimunud vaataja ja näitleja vahel, on põhjustatud aristokraatiast ja sama lahknevust võib näha ka laval - Aristoteelse süsteemist tulenevalt toimub lahknevus protagonistide ja koori vahel, viimane esindab rahvast kui massi. Boali sõnul andis Brecht vaatajale tagasi võimu ise mõelda, kriitiliselt sekkuda ja tunda võõritust. Boal aga soovis minna Brechti võõritusest veelgi kaugemale, tema meelest pidi publik lisaks oma kriitilisele südametunnistusele laskma vabaks ka oma keha. Publikuliikmed peavad saama tegelasteks (*character*), omandama ta, astuma tema asemele, mitte talle kuuletuma, vaid teda juhendama -

näitlema neile kuuluvat teed. *Spectator*'ist peab saama *spect actor*, millega saab teoks demokraatlik vastuseis teiste vaatajatega. Vaatajad peavad oma südame ja mõistusega niiöelda harjutama sõjaplaane - viise, kuidas vabaneda rõhumisest. Kui vaataja tungib lavale, siis ta eksisteerib duaalsuses - fiktsioonis kui ka oma sotsiaalses reaalsuses. Boali sõnul on see proov revolutsiooniks. (Boal 2000: xi-xxi) Boal kasutas oma praktikas teoreetilise alusena Paulo Freire rõhutute pedagoogikat ("Pedagogy of Oppressed"), mille abil Freire soovis luua õpetaja ja õpilase vahel siirast dialoogi, nii et mõlemad pooled võtaks erinevaid rolle - nii õppija kui õpetaja rolli (Preston 2009: 13).

Kogukonnateater on oma olemuselt ümberjaotamisele ja inimeste võimestamisele orienteeritud. Siin näen seoseid filosoof Jacques Rancière'i mõistega "tajutav jaotuskord", mis fikseerib mingi jagatava ühisuse, mille sees on eksklusiivsed osad. See, kuidas osad ja kohad ühisuses jaotuvad, põhineb ruumide, aja ja tegutsemisvormide jaotusel. See määrab ära, kuidas mingi ühisus olemist võimaldab ja kuidas ühed ja teised ühiskonna liikmed sellest jaotusest osa saavad. Ühe või teise ameti pidamine määrab inimese võime või võimetuse ühiste asjadega tegelemiseks. See määrab, kas ühisel ruumis ollakse nähtav või mitte, kas vallatakse ühist kõnet või mitte. (Ranciere 2017: 50) Ranciere ütleb, et peale esteetilist murrangut edendab kunst oma loomise ja vastuvõtmise viisides võrdsuse vorme ja kannab lubadust ümberkorraldatud elust. Rancière leiab, et dissensuslik kunst tühistab klassihierarhiad ja jagab ümber olemise võimalused. (Ranciere 2017: 10-11) Siin võib näha tugevaid seoseid kogukonnateatriga, mille üheks eesmärgiks on tuua kuuldavale alaesindatud gruppide hääl ja algatada sotsiaalseid muutusi.

Järgmises alapeatükis annan ülevaate töös analüüsitavatest lavastustest "LÄBI LINNA" ning "Inimesed ja numbrid".

2.2 Lavastused "LÄBI LINNA" ning "Inimesed ja numbrid"

"LÄBI LINNA" on nelja-aastane kogukonnateatri projekt, mis tegeleb Tartu linna ja selle inimestega. "LÄBI LINNA" lavastust saab nimetada erinevate liignimedega: rännaklavastuseks, kuna selle trajektooriid kulgevad mööda linna, linnaruumi lavastuseks, kuna see tegeleb linnaruumi ümbermõtestamisega ja ka kogukonnalavastuseks, kuna see on suunatud

kogukonnale ja kaasab kogukonda. Lavastusprojekti alla kuulub neli osa: “LÄBI LINNA: Karlova”, mis esietendus 2021. aastal, “LÄBI LINNA: Supilinn”, mis esietendus 2022. aastal, “LÄBI LINNA: Ülejõe”, mis jõuab esietenduseni 2023. aastal ja “LÄBI LINNA: Annelinn”, mis esietendub 2024. aastal.

Lavastuste seeria kunstiline eestvedaja ja lavastaja on Jaanika Tammaru, dramaturg Kaija Maarit Kalvet, kunstnik Inga Vares, valguskunstnik Karolin Tamm ja helikunstnik Kaarel Kuusk.

Projektipõhine lavastuste seeria sai alguse 2021. aastal Karlova linnaosas. **“LÄBI LINNA: Karlova”** esietendus toimus 1. juunil 2021 Karlova tänavatel. Lavastuses osalesid professionaalsed näitlejad Liisu Krass, Kaija M Kalvet, Agur Seim, Laura Niils, Siim Angerpikk ja Karl Edgar Tammi. Oluline on ära märkida ka etenduse juhid, Merylyn Elge, Saara Kaljujärvi, Karmen Juhkam, kelle panus kogukonnalavastustes (vähemalt “LÄBI LINNA” projekti puhul) on tavapärasest veelgi keerulisem ja mahukam. Lisaks osalesid lavastuses etendajatena harrastusnäitlejad, vabatahtlikud ja paarkümmend kogukonnaliiget.

“LÄBI LINNA: Supilinn” esietendus toimus 2. juunil 2022. aastal Emajõel sõitvas laevas ja Supilinna tänavatel. Lavastuses osalesid professionaalsed näitlejad Liisu Krass, Katrin Kalma, Laura Niils, Mariann Tammaru, Agur Seim, Kaarel Kuusk. Kunstniku assistent oli Elisabeth Rebane, lavastaja assistendid ja etenduse juhid olid Merylyn Elge, Maria Vera Pšenitšnaja, Merili Viks. Lisaks osalesid harrastusnäitlejad, muusikud ja kogukonnaliikmed.

Mina olin projekti esimeses osas produtsendi rollis (alates 2022. aastast on tegevprodutsendiks Merylyn Elge), alates 2022. aastast olen projektijuhi ametis. Kõige tihedamalt olin ma kogu protsessi jälgimas Karlova linnaosas, kus osalesin ka intervjuude tegemisel ja materjali kogumisel. Supilinnas olin projektijuhina vastutav peamiselt eelarvelise poole eest ja sisuliste tegevustega väga palju kokku ei puutunud. Kuna Supilinna lavastuse siseinfo ma nii palju kursis ei ole, annab see mulle ka mõneti võimaluse seda publikuliikme perspektiivist vaadata.

“LÄBI LINNA” projekt sai alguse lavastaja Jaanika Tammaru ideest luua lavastus, mis mõtestab ümber linnaruumi, kaasab kogukonda ja räägib linnaosa lugu. Seega lavastuses on kogukond ja linnaruum kaks võrdset omavahel mängivat partnerit. Lavastaja soov on tuua tähelepanu

argipäeva imedele ja näidata linnaruumi läbi kunstilise pilgu. Jaanika Tammaru on maininud, et inspiratsiooni sai ta muuhulgas ka Läti kogukonnateatri korraldajalt Gundega Laivinalt, kes oli teinud lavastuse Läti magalapiirkonnas ja seeläbi avanud piirkonna läbi kunstilise perspektiivi. (Tammaru 2022) Viies publiku linnaruumi ja võttes selle detailid kunstilise luubi alla, annab see linnaruumist hoopis teistsuguse kogemuse. “LÄBI LINNA” tegeleb Tartu nelja linnaosaga ja nendest linnaosadest on võimatu rääkida ilma seal elavate inimesteta - inimesed, nende kodud, nende ühine ruum - kõik see on omavahel seotud.

“LÄBI LINNA” näol on tegemist rännaklavastusega, mis avastab ja avab igal aastal erinevat linnaosa. Karlova lavastusel oli kolm erinevat trajektoori, mis kulgesid läbi linnaruumi, saades alguse Karlova erinevatest otstest. Publik sai valida korraga ühe trajektoori olenevalt sellest, mis rada talle kõige südamelähedasem tundus. Üks rada algas Rebase Rimi juurest, teine Tartu Kohtumaja juurest ja kolmas Sõbra tänava Maxima eest. Trajektooride alguspunktid said taotluslikult valitud sellised, mis on vastuolus Karlova soojuse ja esteetikaga. Kõik kolm trajektoori viisid Karlova puumajakestest ja rohelusest pakatavasse südamesse. Igal trajektoorigi oli oma iseloom. Rebase rada oli rännak koos Siim Angerpiku ja Laura Niilsiga, kes koos publikuga mööda Karlovat jalutades meenutasid nostalgilisi lookesi ja peatusid tänavakunsti juures, et selle üle mõtiskleda. Laura ja Siim olid dünaamiline duo, kes tulid koos publikuga reisile läbi Karlova ja mõjusid oma rollides soojalt ja loomulikult. Näitlejapaari energia ja omavaheline tunnetus oli väga hea. Nende mäng oli loomulik ja nad nautisid oma rolle. Kohvrid käe otsas, alustasid nad oma teekonda koos publikuga ja hakkasid siis teatud kohtades Karlovast rääkima, viibates kas tänavakunstile või mõnele hoonele. Rebase trajektoori representeeris linnaosa ajaloolist mälu, see oli rada, kust publik sai linnaosa kohta kõige rohkem infot. Sõbra Maxima eest algas Kaija M Kalveti ja Agur Seimi juhtimisel mänguline Sõbra rännak. Sõbra trajektoori esindas Karlova lapsepõlve, tõenäoliselt puudutas see neid kogukonnaliikmeid, kes olid Karlovas üles kasvanud - rännaku jooksul sai ujutada mulla sisse kraabitud ojakeses paberist paate, mängida veesõda ja hüpata keksu. Kohtumaja juurest algav rännak jutustas Karlova armastuslugu. Liisu Krass ja Karl-Edgar Tammi mängisid paari, kes olid terve elu Karlovas elanud - seal armunud, abiellunud ja koos vanaks saanud. Kõik kolm rada läbisid Karlova

südame ja ühinesid Karlova pargis suureks kogukonna kohtumiseks - kõlas Kaarel Kuuse loodud lavastuse tunnusviis ja kõik lavastuses osalejad tantsisid suures ringis ümber publiku.

“LÄBI LINNA: Supilinn” sai alguse Emajõel sõitvas laevas, publiku juhatas laeva kapten, kes ka igapäevaselt Eemajõel laevasõite pakub. Laevaga jõel liikudes sai jälgida kirglikku Laura Niilsi, kes kallast mööda kaasa jooksis ja rääkis oma esimestest armumistest Supilinnas. Kui publik laevast maha tuli, viidi nad juhendajate eestvedamisel rännakule linnaruumi, seekord oli kogu publikul ühine trajektoor, mis algas Emajõe äärest ja liikus Botaanikaaeda. Kogeda sai üliõpilase Supilinna, armastuse Supilinna, porist Supilinna, hipi- ja kunsti Supilinna, uusarenduse Supilinna ja muidugi Tartu Õlletehase Supilinna. Etenduse finaalsaks oli Botaanikaaed. Supilinnas kohtas erinevaid kogukonnavaime - üliõpilasi ja malevlasi, kuldsete kätega naabrimeest, keda kehastas Agur Seim ja naabritädi, keda mängis Katrin Kalma. Siseinfot teadmata võib ehk publikule kohati segaseks jääda, kuidas kõik need tegelased Supilinnaga seotud olid ja mis loogikat järgides narratiiv üles ehitatud oli. Palju elevust tekitas Agur Seimi mängitud kuldsete kätega naabrimees. Kuigi iseenesest natuke klišeelik tegelane, tundsin mina temas ära väga konkreetse inimtüübi representatsiooni ja kuulsin ka teisi vaatajaid äratundmisrõõmu kogemas. Tegelase kehastus oli väga täpne ja loomulik. Jaanika Tammaru ütles oma intervjuus, et tegelased sündisid lugudest üles kerkinud korduvate mustrite pinnalt. Näiteks kuldsete kätega naabrimehe tegelane kerkis üles mitmetest vestlustest, kus räägiti üürikorterisse omaniku poolt saadetud meistrimehest, kes käepäraste vahenditega remonti aitas teha ja keda vahel mitmeid nädalaid ootama pidi, sest tal oli alati midagi pooleli. Liisu Krassi mängitud pargis elav vaene kunstnik representeeris Supilinna kohati kesiseid elutingimusi, *skvottimist* ja tudengielu. Krassi mängitud karakter oli segu tudengist, kunstnikust ja eluheidikust. Lisaks toodi stseenis teemana sisse Supilinna vilets teede olukord. Läbiva sümbolina kerkis erinevatest kogukonna poolt räägitud lugudest üles mantel. Jagati lugusid hommikumantliga poeskäimisest, Emajõe äärsete majade rõdudel hommikumantlis kohvi joomisest jne. Lavastaja ja dramaturg jõudsid ka arusaamisele, et kui Supilinn oleks riideese, siis oleks see tingimata mantel - paikade, kantide, soppide ja taskutega. Tammaru lisas, et Supilinna hoovid on kui suured taskud, vahest ka kinni õmmeldud ja igas taskus on oma saladus. (Tammaru 2022) Läbivad sümbolid, mis kogukonna lugudest esile kerkisid olid lähtepunktiks lavastuse kunstnikule, Inga Varesele. Nii ulatusliku lava kujundamine nagu linnaruum, on väga suur väljakutse. Karlova linnaosa sümboliks sai 7 meetrit pikk kangast

ja torudest kollane kass. Hiiglaslik mantel, mis Supilinna sümboliseeris, rippus rohelises hoovis õunapuu otsas ja selle sisse mahtus ühe rännaku publik (30 inimest). Kunstnik Inga Varese kujundus toetas lavastaja visiooni mängulisest linnast ja linnaosa imedest.

“LÄBI LINNA” publikul aidati näha pisikesi detaile, millele igapäevarattal kihutavad inimesed nii palju tähelepanu ei suuda pöörata - rohelusest läbi viivad rajakesed, kirikuhoov, kiitsaka puust maja rõdul pilli mängiv muusik, vihmaveetorst alla langevad kommid, mõnus Karlova aed või lõke kunstnikepere hoovis. Need olid detailid, mis avasid linnaruumi ja peatasid aja, et seda teistsuguse pilguga vaadata. Tõenäoliselt panid lavastused linnaruumi aja mõneks ajaks voolama natuke aeglasemalt ja aitasid seda looritada teistsuguse pilguga. Ümber mõtestada aitas linnaruumi ka tänavatel tantsimine ja mängimine. Oli südantsoojendav vaadata, kuidas näiteks Karlova Sõbra rada pani vanainimesed keksu hüppama ja seda südamest nautima. Ju siis pidi neile see tänav ka mõneks ajaks natuke teistsugusena meelde jääma. Külalise pilguga Supilinna etendust vaadates oleksin aga võibolla palunud natuke rohkem aega ja õhku, et kogu seda õdusust ja ilu nautida. Kuigi linnaruum on “LÄBI LINNA” lavastustes üks tähtsamaid mängijaid, siis sellel ma pikemalt ei peatu, kuna see ei mahu minu magistritöö teema alla. Lavastuste teine mängija on kogukond, kelle lugusid lavastused räägivad. Siinkohal pean oluliseks mainida, et lavastaja ei pretendeeri lavastuste loomisel dokumentaalsusele, vaid otsib linnaosade tunnetust, mis koosneb tema enda ja dramaturgi linnaosa tajust ning ka kohalike elanike lugudest. Linnaosa tunnetuse all pean silmas seda, et lavastuse loomisel lähtuti paljus ka sellest, mis tundmusi tekitab linnaosa sealt läbi kõndides ja seal elades ning mis meeleolud õhkuvad jagatud lugudest.

Pikemalt analüüsin “LÄBI LINNA” lavastuses esinevaid kogukonnateatri tunnuseid käesolevas peatükis allpool.

Lavastus **“Inimesed ja numbrid”** esietendus 20. oktoobril 2020 Vaba Lava Tallinna teatrikeskuses. Lavastajaks oli Birgit Landberg, dramaturgiks Mihkel Seeder (VAT teater), kunstnikuks Illimar Vihmar, valguskunstnikuks Emil Kallas. Näitlejatena osalesid Kaarel Targo, Märt Koik, Mihkel Kallaste ja Karl Edgar Tammi. Lisaks osales veel 16 harrastusnäitlejat ja vabatahtlikku.

Olin Vabal Laval produtsendi ametis, kui Birgit Landbergi lavastus teatrikeskuse kuraatoriprogrammi valiti, seega olen kursis lavastaja algse visiooni ja soovidega. Lavastuse produtseerimise protsessi ajal ma enam Vaba Lava teatrikeskuses ei töötanud. Lavastuse loomisprotsessist sain aimu Birgit Landbergiga läbi viidud intervjuu põhjal.

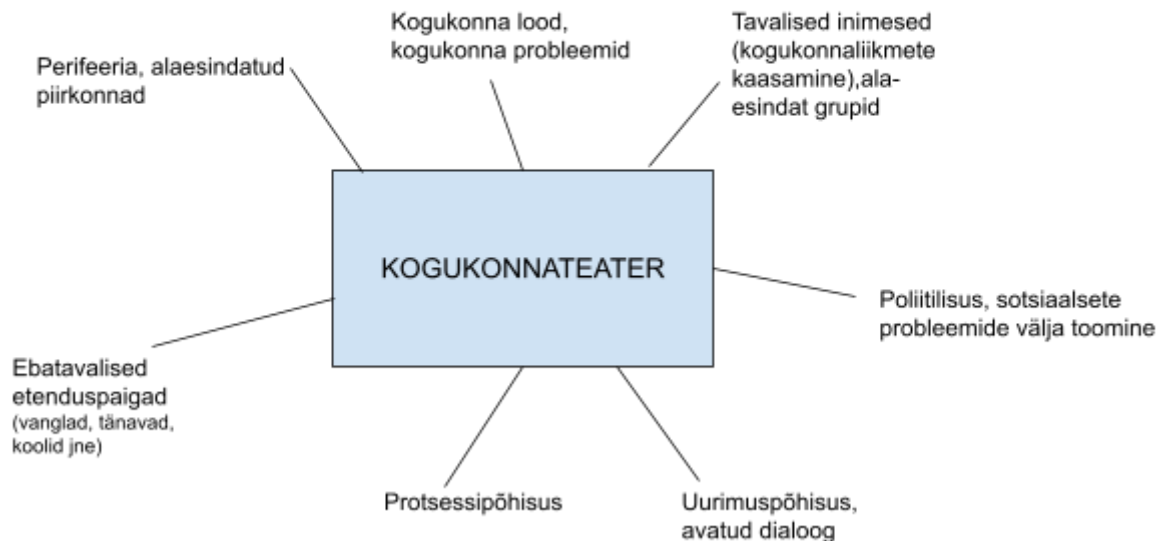
Lavastus “Inimesed ja numbrid” uuris Narva ja Tallinna linnade kogukonnaliikmete elatustaset ja selle mõju inimeste elutingimustele. Lavastusmeeskond on kodulehel toonud välja neid huvitavad küsimused: Kas erinevate elatustasemete esindajate kodud on tõesti nii selgelt eristatavad? Mille põhjal me hindame, kas keegi on jõukas või vaene? Mida ütleb kodu inimese sissetuleku, enesekuvandi ja unistuste kohta? Kas vaesuse tunne on midagi muud kui vaesus ise? Mis tunne meil võõra inimese kodu esmakordselt väisates tekib? Kas see tunne võib petta? (<https://vabalava.ee/programm/inimesedjanumbrid/>)

Publikule tehti Vaba Lava väikeses saalis lühike ülevaade statistikaametniku tööst ja lavastusega seotud statistilistest andmetest. Peale seda jagati publik kolme bussi ja algas sõit erineva elatustasemega inimeste kodudesse, et vaadata statistikast kaugemale. Igas bussis oli üks näitlejate (Kaarel Targo, Märt Koik, Mihkel Kallaste või Karl Edgar Tammi) poolt mängitud statistikaameti ametnik, kes andis publikule andmebaaside alusel tehtud statistilist infot jõuka, keskmise sissetulekuga, suhtelises vaesuses elava inimese kohta. Publik jõudis rännakul erinevatesse kodudesse, kus sai katsuda inimeste asju, nuusutada korteris olevaid lõhnu, vaadata külmkappi, katsuda voodi pehmust jne. Toimus inimeste isiklikku ruumi tungimine läbi füüsilise ja kõigi meelte. Lindilt sai kuulda teksti, kus vaesed ja rikkad oma kodudest rääkisid. Igas kodus istus ka harrastusnäitleja poolt representeeritud koduomanik - tumm ja vaikiv. Publik ei pruukinud alguses arugi saada, et tegemist ei ole päris kodude ja koduomanikega.

2.3 Kogukonnateatri tunnused lavastustes “LÄBI LINNA” ning “Inimesed ja numbrid”

Kogukonnateatri tunnustena on erinevad teoreetikud (vt alapeatükk 2.1 ja samuti all pool) välja toonud kogukonnast välja kasvanud lugusid või kogukonna probleemidest rääkimist, perifeerseid piirkondi ja teemasid, sotsiaalse muutuse algatamise potentsiaali ja sellega seotud poliitilisust,

protsessipõhisust ja uurimuslikkust, ebatavalisi etenduspaiku ning nn tavaliste inimeste kaasamist. Selleks, et kogukonnateatri tunnuste analüüsi lavastustes kergem jälgida oleks, olen need tunnused koondanud allolevale joonisele. Joonise koostamisel võtsin aluseks erinevate magistritöös käsitletud kogukonnateatri teoreetikute tekstid.

Joonis 3. Kogukonnateatri tunnused erinevate teoreetikute põhjal.

Käesolevas alapeatükis annan ülevaate lavastustest “LÄBI LINNA” ning “Inimesed ja numbrid” ning analüüsin lavastusi läbi joonisel välja toodud kogukonnateatri tunnuste.

1) Kogukonnalavastuste teemad

Hollandi kogukonnateatri uurija Eugen van Erven rõhutab, et kogukonnateater on fokuseeritud kohalikele/isiklikele lugudele. Kogukonnateatri teemad on seotud kogukonnaga. Tihti tegeletakse ka alaesindatud gruppide lugude kuuldavaks tegemisega ja nn perifeeriatega - mitte ainult piirkondlike, vaid ka sotsiaalsete perifeeriatega. (Eugen van Erven 2001: 2) Cohen Cruz lisab, et tegemist on teatriprojektidega, mis ei toetu olemasolevale dramaturgiale, vaid luuakse kogukonnaga koostöös ja kogukonnast tulenevalt (Cohen Cruz 2006: 432). Ka Eesti

kogukonnateatri tegijaid huvitavad äärealad, nagu näiteks Ida-Virumaa, kus 16. jaanuaril 2022 esietendus Narva Vaba Lava teatrikeskuses lavastus “Minu Narva”. Narva on pealinnast kui riigi keskusest eemale jääv piirkond, kuhu ei jõua keskuse positiivsed mõjud. Lavastaja Katrin Nielsen ja dramaturg Piret Jaaks löid lavastuse, mis rääkis Narva inimestest ja nende elust ning kaasas lavastusse kohalikku kogukonda.

Sotsiaalse perifeeriaga tegeles lavastus “Inimesed ja numbrid”, mis uuris nii Tallinna kui ka Narva erinevate sissetulekutega leibkondade elutingimusi, sealhulgas ka vaesuses elavaid inimesi. Piirkondlike kogukondadena võib põhimõtteliselt määratleda lavastuse kontekstis ka Tallinna ja Narva inimesed. Tallinna puhul võiks sellisele kogukonna määratlusele antud lavastuse kontekstis ette heita liigset laialivalguvust. Narva puhul on linnaelanike kogukond kindlasti palju hoomatavam. Lavastaja ütles intervjuus, et kui lavastuse „Inimesed ja numbrid“ puhul saab üldse rääkida kogukonna loo jutustamisest, siis seda pigem Narva kontekstis. Tallinna lavastuses konstrueeriti erineva sissetulekuga inimeste lood puhtalt Eesti üldise statistika pealt aga Narva lavastust luues tehti eraldi uuring Ida-Virumaa kohta, võttes arvesse piirkonna statistikat. Samuti kasutati dramaturgia loomiseks erinevaid teisi uuringuid, mis olid kättesaadavad Narva ja tema elanike kohta. (Landberg 2021)

Lavastus näitas publikule alla vaesuspiiri elavate inimeste elutingimusi - millised on nende kodud, mida leiab nende külmkapist, mis lõhnad nende elamises on, kui kõva on nende voodi jne. Vaeste inimeste näol on tegemist alaesindatud grupi lugudega. Publik sai alla vaesuspiiri elava leibkonna korteris aimu sellest, kuidas on elada ühes väikses kööktoas, kus on kõva vedruvoodi ja köök koosneb vaid lauast, ühe auguga pliidist ja külmkapist, toidulaual on aga ainult sibul, konserv ja leib. Kuigi kõik teavad, et meie riigis on vaeseid ja ka kodutuid, on seda ise keskklassi elu elades raske ette kujutada. 2016. aastal läbi viidud teatripubliku uuringu kohaselt on teatrikülastajad peamiselt kõrgharidusega ja vähemalt keskmise sissetulekuga ühiskonnagrupp (Kivirähk 2016: 17). Eesti vaestest ei räägita ka just väga palju, kui, siis pigem ebaisiklikult ja statistikale toetuvalt sotsiaalpoliitika kontekstis. Eraldi küsimus on aga see, kas sarnase elatustasemega inimesi saaks määratleda kogukondadena. Kui saaks, siis võiks välja tuua vähemalt “vaeste”, “rikaste” ja “keskklassi” kuuluvate inimeste kogukonnad. Aga selline määratlus on kindlasti tugevalt problemaatiline ja tõenäoliselt viis see ka kogukonna kaasamisel

esinenud probleemideni. Sellest räägin pikemalt juba nn “tavaliste inimeste” kaasamise alalõigus.

“LÄBI LINNA” lavastused tegelevad kogukonna lugude kuulamisega ning läbi nende linnaosa näo representeerimisega. Lavastused loodi lavastaja ja dramaturgi enda linnaosa tunnetust ning kogukonnaliikmete lugusid sidudes. Kuna lavastaja Jaanika Tammaru oli Karlova lavastuse loomise ajal ise karlovlane, siis oli tal linnaosa kohta ka mingi tunnetus olemas. See oli ka üks põhjus, miks Karlova valiti esimeseks uuritavaks linnaosaks. Tammaru kommenteeris, et linnast saab mingi tunnetuse ka sealt läbi kõndides, ilma, et ühtegi lugu koguks. Tema sõnul koosneb LÄBI LINNA dramaturgia umbes pooleks, nii lavastaja ja dramaturgi tunnetusest kui ka kogukonna lugudest. Samuti kasutati lavastuse dramaturgia loomisel arhiivimaterjale. (Tammaru 2022)

Kui inimene identifitseerib ennast läbi elukoha ja piirkonna, siis on linnaosa oluliseks identiteeditunde osaks. Kuna nii Karloval kui ka Supilinnal on väga tugev identiteet ja neid võib mõneti pidada elustiili linnaosadeks, siis kindlasti oli neid kogukonnaliikmeid, kes tundsid ennast lavastuse representatsioonis ära. Kuna kogukond on aga väga erinevate inimeste grupp, siis linnaosa nägu, mis annaks edasi kõigi seal elavate inimeste tunnetust, on suhteliselt võimatu representeerida. Siit tekib aga järgmine küsimus: kas lavastused rääkisid ainult linnaosa tunnetusest või ka seal elavast kogukonnast? Ja kui lavastused rääkisid kogukonna lugu, siis kas see lugu hõlmas tervet kogukonda või ainult aktiivsemat ja häälekamat osa sellest?

“LÄBI LINNA” lavastustes on kogukond määratletud üsna laialt, kaasatakse kõiki momendil linnaosas elavaid inimesi ja ka neid, kes on linnaosas kunagi elanud. Nii Karlovas kui ka Supilinnas määratlesime kogukonnana kuuluvuslike ja tundmuslike aspektide alusel. Kuigi linnaosa võib määratleda väga kindla piirkonnana, linnaosa piirid saab paika panna kindlate tänavatega, ei hoidnud me Karlova ega Supilinna puhul nii rangelt territoriaalsest piirist kinni. Pigem oli olulisem tundmuslik aspekt ja osalemise soov. Näiteks Supilinna lavastusse said kaasatud Tartu Kesklinna Kooli lapsed. Kool asub otse Supilinna linnaosa piiri taga, samas on paljude Kesklinna Kooli laste elukoht Supilinnas. Seega ei hoitud täpsest territooriumi alusel määratlemisest vägisi kinni, kogukonnateatrile omaselt ootasime lugusid jutustama ja lavastusega liituma kõiki, kes tundsid enda seotust linnaosaga ja soovisid kaasa lüüa.

Selleks, et rääkida kogukonna lugu, oli lavastusmeeskonna eesmärgiks kuulata võimalikult erinevaid inimesi. Tammaru ütleb, et oleme sihiks võtnud, et me koguks lugusid võimalikult erinevatelt inimestelt, mitte ainult endaealistelt, kes on meie head tuttavad. Tammaru sõnul on juhuslik valim hea võimalus kogukonna representeerimiseks. Lugude rääkijate hulgas oli ka neid, kes ennast alguses karlovlase või supilinlasena ei identifitseerinud, aga loo rääkimisel justkui avastasid enda kuuluvuse. Tammaru sõnul tõstasid identiteedi küsimus inimestel, kes olid linnaosas vähem aega elanud. “Ah mis mina ikka” suhtumist oli lugude kogumisel tunda küll, aga tore oli kogeda, et loo jagamise soov koos enda kuuluvustunde märkamisega kujunes vestluse käigus. (Tammaru 2022) Identiteedi küsimused tõstatuvad kindlasti tugevamalt 2023. aastal, kui liigutakse selgelt väljakujunemata identiteediga Ülejõe piirkonda ja 2024. aastal, kui alustatakse lavastusprotsessi mitmekülgse kogukonnaga Annelinnas. Annelinnal on ka väljapoole kujunenud teatav klišeelik kuvand, mida on huvitav seal elavate inimeste lugude pinnalt ümber kujundama hakata.

“LÄBI LINNA” uurimisprotsessis intervjueriti või peeti lühemaid vestlusi umbes 100 erinevas vanuses, erinevate kogemustega ja erinevast soost inimesega. Lood mida räägiti olid väga erinevad, palju jagati väikeseid lõbusaid seiku seoses mõne linnaosa maja või tänavaga. Lavastuse dramaturgia pandi kokku lugudes esinenud korduvatest motiividest või teemadest. Näiteks Supilinna puhul jagati palju naljakaid lugusid seoses linnaosa majade kesise olukorraga ja sellest sündis Liisu Krassi mängitud vaese kunstniku karakter. Tammaru toob välja, et ei ole olemas valemit, mille abil saaks välja arvutada protsendi, suhtes linnaosas elavate inimeste arvuga, mis tagaks linnaosa representatsiooni, see kõik on hästi tunnetuslik. Protsessi jooksul anti kogukonnale võimalus kaasa rääkida sellest, mis on kellelegi oluline selle linnaosa juures. Igauks võib erinevalt vastata, kas see lavastus rääkis linnaosa lugu või mitte. Tammaru lisas, et temale loojana valmistab rõõmu see, kui näiteks mõni igipõline supilinlane avastas lavastusest hoopis midagi uut Supilinna kohta. (Tammaru 2022)

Katsudes olla objektiivne ja pannes ennast publiku positsiooni, võib öelda, et Karlova ja Supilinna representatsioon oli pisut sarnane. Inimesena, kes Karlovat ja Supilinna väga lähedalt ei tunne, võin ka öelda, et kaks linnaosa on esmapilgul väga sarnased - sõbralikud, rohelised ja täis romantilist puitarhitektuuri. “LÄBI LINNA” lavastused räägivad eelkõige linnaosade

romantika ja nostalgia lugu - lapsepõlve mängud, armastus, ilu. Need osad elust on loodetavasti tuttavad kõigile inimestele. Selge on aga see, et romantika, mängulisus ja nostalgia ei ole ainsad, mis kogukonnal jagada on - lisaks helgusele on ju olemas ka kaklused naabriga, võitlused linnaruumi arengu pärast, haigused ja muud mured. Isegi uusarenduse äriees oli Supilinna lavastuses kujutatud pigem positiivse sahkerdisena, kes meenutas *commedia dell'arte* tüüptegetlast, mitte vastuolulise tegelasena, kellega suur osa kogukonnast vägikaigast veab.

“LÄBI LINNA” lavastuste puhul ei olnud kogukonna probleemidega tegelemine aga eraldi eesmärk. Lavastaja lähtus kogukonna kunstilisel representeerimisel argipäeva imede nähtavaks tegemisest. Tammaru lisis intervjuus, et alati ei pea teater tegelema probleemidega. Eriti praegusel ajal, kui muresid on niigi palju, on vaja näidata ka elu helgemat poolt. Lavastaja kommenteeris intervjuus, et eesmärk on pakkuda avastamisrõõmu ka täiskasvanutele ja võimalust kogeda ruumi teistsugusena. Lavastuses oli ka seiku kogukonna pahupoolest (Supilinna lavastuses oli kogukonnaliikme poolt Herne tänaval mängitud haluga mees inspireeritud loost, kus linnaosas elav naine oli sattunud vägivalla ohtu ja naabrid tulid teda kaitsma), aga need olid narratiivi põimitud pigem läbi väikeste sümbolite ja teatava kerguse. (Tammaru 2022)

Lavastaja visiooni silmas pidades on ka lavastuse lugude kogumise lähtepunkt kantud teatud ootustest. Kui vaadata lavastuse tarbeks jagatud lugusid, siis nendest enamuse kirjeldab positiivseid juhtumeid. Osaliselt on kogutud lood kättesaadavad ka “LÄBI LINNA” koduleheküljel (labilinna.ee).

Tundub, et siin on suurem küsimus ka selles, kuidas kogukond ise ennast representeerida soovib. Ikka eelistatakse ju jagada pigem positiivseid lugusid. Selge on ka see, et lugusid jagavad enamasti need, kes tunnevad sidet oma kodupaigaga ja armastavad seda. Seega on territooriumipõhisesse kogukonnalugudesse enamasti sisse kirjutatud mõningane ilustus, positiivsus, nostalgia ja vaade läbi roosade prillide. Kindlasti on palju kinni ka teema püstituses ja kogukonnalavastuse kommunikatsioonis protsessi alguses. Kui lavastuse algpunkt on mõni sotsiaalne probleem või poliitiline teravpunkt, siis on sellest tulenevalt kaasatud inimesed, kes on nimetatud probleemist rõhutud või mõjutatud. See viib meid edasi veel ühe kogukonnateatri tunnuseni, mida on erinevad teoreetikud kogukonnateatrist rääkides välja toonud - poliitilisus.

Kogukonnateatri tegijad usuvad, et teatril on võime tuua sotsiaalseid või poliitilisi muutusi. Kuppers toob kogukonnateatri olulise tunnusena välja dialoogi, interaktsiooni ja põhimõttelise usu, et kunstilised praktikad võivad sotsiaalset maailma muuta (Kuppers; Robertson 2007: 2).

Kogukonnateater võib olla poliitiline juba tulenevalt oma sihtgrupist, sest tihti tegeletakse rõhutatud kogukondadega - näiteks põgenikud, traumaatilise kogemuse läbi elanud, vähemusgrupid jne. Kogukonnateatri poliitiline väljund ei ole küll otseselt kogukonnateatri olemusse sisse kirjutatud, aga paljud praktikud tunnevad, et nad peavad tegelema kogukonna mitmekesisuse ja sisekonfliktidega. See omakorda võib nad viia võitlusesse teatud poliitiliste seisukohtade vastu. (Heddon; Milling 2006: 136–137)

Kuigi lavastaja on toonud “LÄBI LINNA” lavastuste puhul ühe eesmärgina välja ka suurema kaasatustunde loomise kogukonnas, võib nii Karlova kui ka Supilinna lavastusi pidada pigem apoliitiliseks. Ranciere väidab aga, et kuna kunst tegeleb “tajutava ümberjaotamisega” ning näitab asju ootamatust või uuest vaatenurgast, siis on see juba oma olemuselt poliitiline. (Ranciere 2017: 10-11) Seega Ranciere teooriast lähtuvalt võib ka “LÄBI LINNA” lavastusi pidada poliitiliseks. Kogukonna probleemide otsimine ei olnud küll lavastaja eesmärk aga lavastus tõi kogukonna publiku ette ja juba sellega muutis tavapäraseid “näitleja vs tavalistest inimestest koosnev publik” vastandust. Tammaru sõnul on kogukonnaga töötamisel ja kogukonna taasloomisel oluline ka ennetustöö. Kui kogukonnateater loob uusi kontakte ja paneb kogukonna ühiste eesmärkide nimel tegutsema, ennetab see ka potentsiaalsete probleemide tekkimist. Ühine missioon aitab vältida probleeme ja konflikte. (Tammaru 2022) Tugevam poliitiline varjund tuleb projektile tahes või tahtmata ka siis, kui alustatakse Annelinna piirkonna uurimist, kus on suur vene keelt rääkivate vähemuste esindatus. Ilmselt on Annelinna kogukonnal jagada rohkem lugusid sellest, et ei olda rahul valitsuse, linna juhtimise ega ka kaaskodanikega. Võib ka juhtuda, et õhku visatakse poliitilisi tõekspidamisi, mis on tugevas vastuolus lavastuse meeskonna arusaamistega. Tammaru ütleb, et Annelinna läheb ta uurima suurema ettevalmistusega ja kaasab ka vene keelt rääkivaid loovisikuid. Samas on eesmärk siiski minna koguma lugusid, mis räägivad linnaosa tunnetusest, seega loodab lavastaja ka Annelinnas leida ühise keele “meie tunde” pealt. Lugude kogujana saab lavastusmeeskond kõik lood ära kuulata, eetilise küsimus, mida võtta ja mida jätta, tõstatub dramaturgia loomisel. (Tammaru

2022) Igal juhul on see näide sellest, et poliitilisus sõltub lisaks kunstilise meeskonna lähtepunktile ja lavastusprotsessi kommunikatsioonile ka kaasatavast kogukonnast.

“LÄBI LINNA” lavastus representeerib linnaosa romantikat ja ilu, ilma selle varjukülgi avamata. See on lavastaja kunstiline valik ja sellel on kindlasti ka omad eelised. Selline muinasjutuline representatsioon aitab meil argipäeva muredest eemalduda ja võimaldab oma kodukohta teistsuguse pilguga vaadata. Samas võib linna või linnaosa ja selle kogukonda näidata ka mitmekülgse supipotina, kus pulbitseb nii ilu kui ka õõvastus, nii kurbus kui ka rõõm. Sellest on hea näide Saksa kaasaegse teatri trupi Rimini Protokolli linnu ja selle kogukondi representeeriv lavastuste seeria “100% ...”, mina juhtusin nägema etendust “100% Berliin”. Etendus tõi lavale erinevad Berliini inimesed, kes olid sinna valitud, võttes aluseks statistilisi andmeid ja lumepallimeetodit (meetod, mis kaasab inimesi teineteise kaudu, leitakse esimene kontaktisik, tema jätkab kaasamist oma tuttavate hulgast jne). Kuigi laval olivad rääkisid ka endast ja sellest, mis neile parasjagu oluline tundus, siis suunas kunstiline meeskond inimesi ka omapoolsete küsimustega. Just need osavalt püstitatud küsimused, mis olid osaliselt ka valusad, aitasid näidata kogukonda sellisena nagu ta on - erinevusi täis, valudest ja rõõmudest pulbitsevana. Kunstnikud tagasid inimeste anonüümsuse delikaatsetele küsimustele vastamisel läbi saali pimendamise ja erinevat värvi tulukeste kasutamise. Näiteks küsimustele, kas oled kedagi tapnud või kas oled kannatanud vägivalda all, said kaasatud kogukonnaliikmed vastuseks suunata lakke erinevat värvi täpikese, mis omakorda projitseeriti saali tagaseinas olevale ekraanile. “100% Berliin” on hea näide sellest, kuidas on võimalik tagada kogukonna representatsioon tema mitmekülguses ja võtta kogukonna õlult ära vastutus oma linna või kogukonna tumedama külje representeerimisel.

Ka lavastuse “Inimesed ja numbrid” puhul võib rääkida poliitilisusest. Lavastus tõstis külmalt statistika lahkamislaualt valgusesse vaesuse kui Eesti ühiskonnas selgelt eksisteeriva nähtuse. Teatripublik, kes kuulus kesk- ja kõrgklassi, said pista oma nina vaesuse külma lompi ja seda sõna otseses mõttes nuusutada. Sellistel lavastustel on potentsiaali tuua muutusi, just nimelt oma teadvustustegevuse kaudu - näidata inimestele kogukonna probleeme ja suurendada iga üksiku vaataja teadlikkust. Lavastuses “Inimesed ja numbrid” oli see muudatuse toomise potentsiaal ka selgelt nähtav (vt muutuse teemal piemalt peatükis 4).

2) Ebatavalised kohad

Kogukonnateater saab enamasti oma väljundi kogukonna juures. Teatritegijad töötavad koos kogukonnaga kogukonna jaoks olulistel kohtades ja kunstilist tulemust näidatakse (kui see üldse avaldub) samas keskkonnas. Nii on kogukonnateatri etendusi tehtud muu hulgas tänavatel, haiglates, koolides, vanglates jne. Ka “LÄBI LINNA” puhul võib etenduste toimumiskohta pidada ebatavaliseks ja seda just teatri mõttes. Lavastus kasutas kohti, mis olid kogukonnale olulised ja kogukonnaliikmete jaoks igapäevaselt kasutatavad. Trajektoor viis läbi nii avalikust ruumist kui ka mitteavalikust ruumist. Avalik ruum tähendab Tallinna Ülikooli linnateaduri Tarmo Pikneri sõnul sellist ala või sfääri, millele kõigil inimestel on täiesti vaba ligipääs. Mitteavalik ruum on eraomandisse kuuluv ruum. (Pikner 2016) Lavastuse trajektoorid viisid publiku nii avalikku ruumi nagu tänavad, pargid ja kirikuhoov kui ka mitteavalikku ruumi, võõrastesse aedadesse, ehitusplatsile, laeva ning isegi vanasse bussi. Seega kasutati väga palju ebatavalisi lokatsioone. Kogukonna juurde läksime me ka uurimisprotsessis: seades sisse oma “kööginurga” Karlova tänavatele, olime me kohalikele paremini kättesaadavad.

Etendus “LÄBI LINNA: Supilinn” 2022 aasta juunis. Fotograaf Rasmus Kull.

“Inimesed ja numbrid” etendus algas Vaba Lava saalis, peale mida jaotati inimesed bussidesse, et sõita erinevatesse kodudesse. Madli Pesti on lavastust “Inimesed ja numbrid” nimetanud kohaspetsiifiliseks rännaklavastuseks (Pesti 2021). Lavastuse kontekstis on toimumiskoht väga oluline, kodud on privaatsete ruumid, kuhu publikuliikmetel väljaspool lavastust ligipääsu ei ole. Kodude leidmine oli lavastaja sõnul väga keeruline, isegi kui lõpuks oli tegemist üürikorteritega, siis inimesed olid väga mures oma elamiste pärast. Kas siis kardeti, et teatritegijad ei suuda kinnisvara piisavalt heaperemehelikult kasutada või et kodu pole piisavalt esinduslik. Lavastaja lisas, et mõned inimesed lisasid korteritesse odavaid Aliexpressist ostetud vidinaid, et see kasutamisel parem välja näeks. (Landberg 2021)

Kõik uuritavad lavastused viisid publiku ka kogukonna privaatseesse ruumi, mis representeeris omakorda kogukonda. Kogukonna privaatsete ruumide kogemine andis publikule meelelise ja kinesteetilise kogemuse. “LÄBI LINNA” lavastused viisid erinevate linnaosa elanike koduhoovidesse, kus publik sai tunnetada linnaosa kodude õhkkonda, näiteks aedade rohelist ja ilu, väikestel radadel ühest aiast teise liikumist, pesunöörade ja garaažide vahel seiklemist ja lõkke ääres istumist. Viies publiku kogukonnaliikmete kodudesse, aitab see paremini edasi anda kogukonna representatsiooni. Sama moodi sai meelte kaudu kogeda erineva elatustasemega koduomanike elutingimusi lavastuses “Inimesed ja numbrid” - publik koges erinevaid ruume, nende suurust ja elutingimusi (lõhnasid, voodi pehmust jne).

3) Protsess ja uurimuslikkus

Kogukonnateater erineb teistest teatrižanridest selle poolest, et selle puhul on protsess sama oluline või isegi olulisem kui tulemus. Koppers toob välja, et kogukonnateatris on olulised koos töötamise tegevused, erinevate häälte, kehade ja kogemuste kaasamine. Seda on nimetatud kogukonnateatri praktikute poolt ka võõrustamise eetika (*an ethic of accommodation*): töötamise viis, mis proaktiivselt seab väljakutse tavapärastele töötamise viisidele, selleks, et tagada laiem osalemine, väljendusvõimalus kõigile ja mitte ainult valitutele. Paljud kogukonnateatri tegijad töötavad järjestikuste töötubade või kohtumiste vormis ametlike proovide ja fikseeritud etenduste asemel. (Koppers 2007: 4) Protsessile orienteeritusega on seotud ka kogukonnateatri uurimuslik

iseloos. Kogukonna lugude kogumine on selgelt uurimuslik protsess ja sellel võib olla tugevaid dokumentaalteatri jooni. Uurimuslikuks võib aga pidada ka kogukonnaga töötamist, sest see on pidev dialoog, kus lavastaja, kogukannatöö korraldaja (*facilitator*), näitlejad ja kogukonnaliikmed tajuvad teineteist, õpivad teineteist tundma ja loovad usalduslikku õhkkonda. Kogukonnateatril on selle uurimuslikust iseloomust tulenevalt ühiseid jooni etnodraama³, dokumentaalteatri⁴ ja koduloolise teatriga⁵. Teatriteadlane ja dramaturg Piret Jaaks toob oma doktoritöös välja, et kogukonnateatri praktiku töö on väga sarnane etnograafi tööga, kellel on mahukad välitöö perioodid. Samuti on etnograafia pakkunud kogukonnauuringutes viljakat meetodilist lähenemist, milles on kasutusel kvalitatiivsed meetodid nagu näiteks intervjuu või dokumentide analüüs. (Jaaks 2022: 29)

Lavastuses “Inimesed ja numbrid” analüüsis lavastusmeeskond statistikaameti andmeid, mille alusel loodi erinevate sissetulekuga leibkondade kodude representatsioonid. Lisaks statistikaameti andmetele koguti ka vastuseid küsitlusankeetidele, kus küsiti erineva sissetulekuga leibkondade elutingimuste, toidulaua ja muu sellise kohta. Küsitlust levitati Vaba Lava veebilehe ja sotsiaalmeedia kaudu ja sellele vastas ca 150 inimest. Narva lavastust tehes viidi läbi ka täpsustavad uuringud piirkonna ja kogukonna kohta. Dramaturgias oli välja toodud Ida-Virumaa statistiliste andmete võrdlus ülejäänud Eesti statistilise keskmisega. Landberg ütleb, et Narva andmeid ei olnud võimalik kätte saada, kuna statistikaamet peab andmete kogumisel tagama küsitletute anonüümsuse. Linn on statistikaameti jaoks juba liiga kitsas määratlus, seega oli võimalik võrrelda ainult Ida-Virumaa andmeid Eesti keskmisega. Lisaks toodi lavastuses protsentuaalselt välja Narva kogukonda iseloomustavad andmed, mis pandi kokku erinevate kättesaadavate uuringute põhjal. (Landberg 2021)

³ Etnodraama on dokumentaalteatri katusmõiste alla kuuluv liik. Mõiste tõi laiemasse kasutusse loovuuriija Johnny Saldaña, kelle sõnusti on etnodraama uurimuslikul välitööl põhinev lavateos (Jaaks 2022: 11).

⁴ Dokumentaalteater on avastusliik, milles kasutatakse alusmaterjalina dokumente, nt ajakirjanduslikke tekste, arhiividokumente, protokolle, aruandeid, intervjuusid, kirju, statistikat, kõnesid, fotosid, raadiolindistusi jpm, sageli muutmata kujul. (Eesti Teatri Agentuur, vaadatud 23.07.2022)

⁵ Kodulooline teater. EKI defineerib koduloolise (1. täh.), kui alale kuuluva, kodulooga seostuva (EKI 2022) Seega võib koduloolise teatri defineerida kui dokumentaalteatri alaliigi, mille dramaturgiliseks aluseks on mingi piirkonna kodulooline materjal või pärand.

Ka kõigi “LÄBI LINNA” linnaosade lavastusprotsessid ja uurimisperioodid said alguse juba esietendusele eelneval suvel, kui algas lugude kogumine ja kogukonna kaasamine. Lavastuse dramaturgia loomiseks uuriti arhiivimaterjale ja tehti kogukonnaliikmetega intervjuusid ning kasutati ka nende enda poolt saadetud lugusid. Kogukonnaliikmed osalesid lugude kogumisel intervjuude ja konsultatsioonide kaudu. Viimane tähendab, et loovmeeskond kuulas dramaturgia loomisel kogukonnaliikmete arvamusi. Mõningate mööndustega võib kogumise protsessis tuua välja ka Prestoni poolt nimetatud funktsionaalset osalemist. (Preston 2009: 128-129) Lavastuse loomisel läksid loovmeeskonna liikmed linnaruumi, selleks et kohtuda kohalikega ette antud ülesannete käigus. Vestlusteks kogukonnaliikmetega kohtuti nii selleks spetsiaalselt loodud kööginurga installatsioonis (vt. samas allpool), kuid ka intervjuueeritavate kodus, aga mindi ka linnaruumi kogukonnaliikmetega jalutama ning kohtuti gruppides, et koguda lugusid ja saavutada linnaruumi tunnetus.

Jaaks toob teatriprojektidesse ja uurimisprotsessi inimeste kaasamisel välja kolm peamist meetodit: teatrikunsti valdkonnas rakendatud meetod, üleskutse (*open call*) ning etnograafias tuntud meetodid, võtmeisikute kasutamine inimeste leidmiseks ja lumepallimeetod (Jaaks 2022: 34). “LÄBI LINNA” lavastuses kasutasime kogukonna lugude kogumiseks kõiki neid meetodeid.

Lugude kogumise meetodika “LÄBI LINNA” lavastuses võib jaotada järgmiselt:

1. Intervjuude kogumine vabas õhkkonnas juhuslikult valimilt.
2. Üleskutse (Kommunikatsioon: ootame lugusid meilile). Teatud inimestega palume kohtumist.
3. Võtmeisikute poole pöördumine + lumepallimeetod.

2020. aasta suvel alustasime lavastuse “LÄBI LINNA: Karlova” lugude kogumisega tänavapildis. Lavastuse uurimisprotsessis kasutasime usaldusliku õhkkonna loomiseks performatiivseid elemente. Loodud sai spetsiaalne installatsioon kodusest kööginurgast, mida kasutasime Karlova erinevatel tänavatel, kus kostümeeritud näitlejad peatasid möödujaid, et paluda kohvi- või teetassi taga rääkida mõni lugu. Kuna lavastuse eesmärk oli tähistada (kasutan töös sõna tähistama kui pühitsema või pidu pidama, seega mitte semiootilises tähenduses)

kogukonda ja märgata argipäeva imesid, siis oli intervjueeritavate igapäevarutiinist väljatoomine uurimisprotsessis oluline. Lasime inimestel rääkida oma lugu ja vestluse käigus suunasime inimesed meile vajaliku infoni.

“See tänavail kohtumine ja võõraga serviisi jagamine on eriti lahe ja vahetu...olles väiksel kujul kehastus seatud eesmärgist: kutsuda möödujaid end ümbritsevat uudishimuga jälgima, pakkuda midagi tavatut argipäevanarratiivi.” (Jaanika Tammaru)

“LÄBI LINNA” lugude kogumine Karlovas 2020. aasta suvel. Fotograaf Tiiu Tamm.

“LÄBI LINNA” lugude kogumise protsessis püüdsime olla võimalikult palju kogukonnale kättesaadavad. Selleks korraldasime näiteks ka väiksemas vormis kogukonnafestivali Karlovas

Tähe tänaval, kuhu panime üles oma kööginurga installatsiooni. Festivalile kutsusime ka ansambleid ning korraldasime kogukonna jaoks ühistegevusi, näiteks sai Paranduskeldriga koostöös oma asju parandada või tänavanurgas käsitööd teha. See kõik oli selleks, et luua võrgustikku ja vabas õhustikus kogukonnaliikmetega tuttavaks saada ning loodetavasti ka lugusid korjata. Erinevate tegevuste käigus saime inimestega vabas õhkkonnas vestelda ja suunasime nad edasi meie kööginurka lugusid rääkima.

Tänaval intervjuude kogumine viis meid juhusliku valimini. Lavastaja Jaanika Tammaru sõnul on sellise kogumisviisi miinuseks see, et materjali kvantiteet on suur, aga kvaliteet kõikum. Kvaliteedi all peab lavastaja silmas seda, et linnaosa ja kogukonda puudutavat materjali võis intervjuudes olla vähem kui vestlust lavastusse mitte puutuvatel teemadel. Küll aga olid Tammaru sõnul heaks allikaks need inimesed, kes tulid kohtumisele juba väga suure ettevalmistusega, olid võtnud aega ja kirjutanud valmis mitu A4 lehekülge teksti. Sellepärast on oluline ka selliste kohtumiste eelkommunikatsioon. (Tammaru 2022)

Magistritöö Lisas nr 1 on välja toodud LÄBI LINNA lugude kogumise teade, mis näitlikustab lavastusmeeskonna suhtumist ja tunnetust teose loomisel. See on sõbralik ja avatud ning julgustab kõiki jagama tulema. Ka Jaaks toob oma doktoritöös välja, et valimi moodustamisel on oluline silmas pidada uurimuse eesmärki ja seda, kelle vaatepunktist lugu(sid) jutustama hakatakse ehk kelle „nägu” on valim. (Jaaks 2022: 37) Kogukonnateatrile omaselt oli “LÄBI LINNA” valim väga lai, kaasates kõiki, kes soovisid osa võtta. Kogukonnateatri puhul on valimi ulatuslikkus oluline, isegi kui materjali kvaliteet kunstilises mõttes nii kõrge ei ole, siis on oluline olla kogukonna keskel ja avatud vestlustele. See aitab saavutada kogukonna tunnetust ja näha tervikut, samuti luua kontakte ning kaasata kogukonda algavasse protsessi.

Lisaks intervjuudele, mis koguti tänaval, kasutasime lugude kogumiseks ka üleskutset saata lugusid meilile. Jaaks ütleb, et üleskutse on ka lavastuse dramaturgile hea töövahend kogukondade piiritlemiseks ja sobivate intervjuukandidaatide leidmiseks, sest juba üleskutse sõnastamisega algab tekstiloo (Jaaks 2022: 35). Jaaks mainib, et üleskutse puhul peab arvestama, et sellele vastavad väga erinevad inimesed. Seega, kui on soov leida väga kitsast kogukonnast spetsiifilisi intervjuueeritavaid, tasub mõelda sihipärasele otsingule ja pöörduda esindusorganisatsioonide poole (näiteks sõjaveteranid, puuetega inimesed jt). Kuid on olemas

väga suletud kogukondi, mille puhul ei pruugi abiks olla ka organisatsioon. Sel juhul tasub mõelda võtmeisikute (nimetatud ka kontaktisikuks) leidmise peale, kes aitaksid kogukonda „sisse saada”. (Jaaks 2022: 35) “LÄBI LINNA” lavastuste intervjuueeritavate leidmisel kasutati palju ka võtmeisikute abi. Võtmeisikutena kaasasime näiteks linnaosa seltsi esindajaid, aga ka tuttavaid kohalikke, kes soovitasid olulisi isikuid, kellel oleks linnaosa kohta lugusid rääkida.

Kõik lugude kogumised viivad omakorda ka lumepalliefektini - keegi soovitab kedagi jne. Kogu kaasamise protsess on aga tohutult mahukas ja nõuab aega ning kannatlikkust pidada kogukonnaliikmetega ausat ja avatud dialoogi. Intervjuude ja lugude kogumine kestis kokku umbes kuus kuud, protsessi käigus koguti ca 100 erinevat lugu. Intervjuud salvestati diktofonile ja vestlejalt paluti peale intervjuud kontaktandmeid, et vajadusel täpsustusi küsida. Lood töötati dramaturgi Kaija M Kalveti ja lavastaja poolt läbi ja korduvate motiivide alusel sündis mingi muster, mis realiseerus dramaturgias. Lisaks uuris loovmeeskond dramaturgia loomiseks ka ajaloolisi allikaid ja arhiivimaterjale. Kui kogukonnateatri protsess jõuab lõpuks esietenduseni, siis on selle dramaturgia sündinud just nimelt sellise uurimusliku dialoogi põhjal. Kogukonnateatri käsikirja loomise ametlik termin “näidendi ehitamine” (*playbuilding*) on rakendusteatri käsikirja loomine. See on põhiliseks teatri-tegemise vahendiks rakendusteatri, tegemist on pideva läbiräägitud tähendusloome tekitamisega. See on kollektiivne loomine, kavandamine, leiutamine. (Jaaks 2022: 29) Kuigi peamiselt sündis “LÄBI LINNA” lavastuste dramaturgia siiski dramaturgi loominguna, oli vaja loomisprotsessis võtta arvesse seda, et tööd ei tehtud ainult kutseliste näitlejatega, vaid ka kogukonnaliikmetega. Näiteks sündis Supilinna lavastuses ühe kogukonnaliikme räägitav tekst tema ja dramaturgi dialoogis. Teksti kirjutamine kestis ka prooviprotsessis ja tekstiga tehti tööd seni, kuni see oli kogukonnaliikme jaoks usutav. Jaanika Tammaru kommenteeris, et kunstiline meeskond ei saa eeldada, et inimene, kellel pole teatriharidust, oskaks esitada teksti, millesse ta ise ei usu (Tammaru 2022). Dramaturgia loomine kestis kuni esietenduseni ja seda said mõjutada ka etendajad. Kuna kogukonnalavastustes peab arvestama ka ootamatustega, siis on kõik etendused pisut erinevad ja dramaturgias on ruumi ootamatuste kohtumiste jaoks.

4) Tavalised inimesed

Kogukonnateatrile on iseloomulik nn tavaliste inimeste kaasamine lavastusprotsessi. See tähendab, et lavastuses osalevad inimesed, kellel ei ole näitleja haridust ja kelle jaoks näitlemine ei ole põhitöö. Kogukonnateatris osalevad nn tavalised inimesed enamasti iseendana, see tähendab, et nad ei mängi üldjuhul mingit eraldi rolli vaid osalevadki kui kogukonnaliikmed.

Lavastus “LÄBI LINNA” tegeles erinevate linnaosade inimeste lugudega. Niinimetatud tavalisi inimesi kaasati nii lugude kogumisel kui ka osalejatena lavastustes. Nii Karlovas kui ka Supilinnas oli lugude kogumisse ja lavastuse loomisse kaasatud kokku ca 150 inimest, kellest umbes pooled olid kohalikud. Kui siia juurde arvestada veel juhuslikud kohtumised ja spontaansed liitujad, siis võib kaasatud kogukonnaliikmete arv olla veel veerandi võrra suurem.

Lavastuses “Inimesed ja numbrid” oli lavastaja eesmärgiks leida erineva sissetuleku tasemega nn tavalisi inimesi, kes oleks nõus avama oma kodu publikule ja osalema ka ise lavastuses. Mäletan, et päris alguses, kui lavastus oli alles idee faasis, oli Birgit Landbergil plaanis kaasata lavastusse kogukonnaliikmeid ja päris kodusid, kuhu publik võiks uudistama minna. Inimeste kaasamiseks tehti lavastaja sõnul suuri pingutusi - mitmeid üleskutseid ja ka otsepöördumisi. Inimeste kaasamine osutus aga võimatuks ülesandeks. Tuli välja, et inimesed ei soovi ennast elatustaseme alusel identifitseerida. Seega kasutati lavastuse loomisel statistikaameti andmeid, millele lisaks viis lavastusmeeskond läbi ka erinevate sissetulekutega leibkondade küsitluse. Küsitlusele vastas Tallinnas kokku ca 150 inimest. (Landberg 2021) Keeruline oli ka päris kodude leidmine lavastusse - kodu on inimese jaoks liiga isiklik, et seda võõrastele avada. Landbergi sõnul kasutati Narvas lõpuks ühte päris kodu, aga koduomanikku mängis siiski harrastusnäitleja. Representeeritava grupi esindajaid lavastusse kaasata ei õnnestunud. Landbergi sõnul tuli ette ka eetilisel keerulisi kogemusi, kus oma kodu kasutamist pakuti puhtalt finantsilistel põhjustel. Näiteks oli ühes peres pereliikmel raske haigus, mis omakorda põhjustas rahapuuduse. Selliseid pakkumisi ei saanud eetilistel põhjustel vastu võtta. (Landberg 2021) Kokkuvõttes ei olnudki võimalik projekti nn tavalisi inimesi kaasata. Kogukonnaliikmeid etendasid lavastuses

harrastusnäitlejad ja inimeste kodud olid näidiskorterid, konstrueeritud statistikaameti andmete põhjal. (Landberg 2021)

2.4 Kokkuvõte

Kokkuvõtvalt võib öelda, et nagu kogukonda, on ka kogukonnateatrit defineeritud üsna laialivalguvalt ja läbi erinevate tunnuste. Küll aga ei pea kõik tunnused alati kogukonnateatri protsessides esinema. Paljud projektid on poliitilised, aga on ka neid, mille peamine eesmärk on kogukonda tähistada nagu näiteks “LÄBI LINNA”. Kuigi “LÄBI LINNA” lavastusi võib pidada kas osalusteatri elementidega linnaruumilavastusteks, rännaklavastusteks või leitud kohtade lavastuseks, siis on tegemist siiski tugevalt kogukondliku projektiga.

Kuigi uurimuslikkus on omane ka näiteks dokumentaalteatritele ja etnodraamale, siis on kogukonnateatri puhul määravaks kogukonna kaasatuse määr ja representatsioon, milles kogukond ennast ära tunneb - nn “meie lugu”. Isegi kui osa kogukonnast ennast representatsioonis ära ei tunne, tekib diskussioon selle üle, kas tegemist oli meie looga või mitte. “LÄBI LINNA” lavastus on näide sellest, et kogukonnateater ei pea alati tegelema probleemide ja perifeeriatega, vahel võib lähtuda ka näiteks kogukonna nostalgialugudest. Nii ei pruugi läbivaks tunnuseks olla ka ebatavalised etenduspaigad. Küll aga võib üsna kindlalt väita, et kogukonnateater on dialoogile kutsuv, uurimuslik ja protsessipõhine.

Birgit Landbergi lavastus “Inimesed ja numbrid” on huvitavaks näiteks mõneti läbikukkunud kogukonnateatri lavastusest. Olles küll lavastusena hästi teostatud ja saanud ka tunnustust kriitikute poolt, ei teostunud algselt kogukonnalavastusena planeeritud projekt kogukonnateatrina. Lavastusel on justkui olemas erinevaid kogukonnateatri tunnuseid: see tegeleb vaesuse kui sotsiaalse probleemiga, on uurimuslik ja viib inimesed ebatavalistesse etenduspaikadesse. Lisaks oli ka lavastaja algne plaan luua lavastus koos kogukonnaga. Kuna kogukonna liikmeid ei olnud aga võimalik kaasata ja kõik lavastuses esitatud andmed olid statistilised keskmised, siis ei saa lavastust kogukonnateatriks nimetada.

3. KOGUKONNA KAASAMISE VIISID JA VÄÄRTUSED

Käesoleva peatüki esimeses osas toon välja kogukonna kaasamise viisid, teises osas analüüsin väärtusi, mis kogukonna kaasamine publikule, teatritegijatele ja kogukonnale kaasa toob ning kolmandas osas analüüsin kogukonna kaasamise mõju ja selle mõõtmise võimalusi.

3.1 Kogukonna kaasamise viisid

Rakendusteatri uurija Shiela Preston on kogukonna osaluse suhte alusel toonud välja kolm kaasamise viisi:

1. Teater kogukonna jaoks. Kutselised teatritegijad viivad läbi töötubasid ja annavad etendusi kogukonnale. (Preston 2009: 10) See määratlus lähtub kogukonnast kui etenduse sihtgrupist ja on osalemise suhte poolest küllaltki passiivne. Määratlus tundub olevat liialt laialivalguv, haarates enda alla kõik väljaspool oma asupaika tuuritavad lavastused. Lõpuks on iga tuuritud lavastus suunatud ju mingile kogukonnale.
2. Teater kogukonna poolt. Kogukond teeb lavastuse kindlale publikule ja kindlas esinemispaigas. Sellisel juhul on kogukond kogu tegevuse algatajaks ja läbiviijaks. (Preston 2009: 10) Siiski ei pruugi selline teater olla kogukonnateater käesoleva töö mõistes. Näiteks kui kohalik harrastusteater lavastab Gogolit ja ei puuduta kohaliku kogukonna probleeme ega lugusid, siis pole tegemist kogukonnateatriga.
3. Teater kogukonnaga. Kogukonnateatri tegijad kaasavad erineva aktiivsuse astmega oma töösse kogukonnaliikmeid. See võib, aga ei pea lõppema esinemisega laiemale publikule. (Preston 2009: 10) Kogukonda kaasata võib erinevates faasides, nii uurimisfaasis, prooviprotsessis, töötubades või ka etendustel. Siia alla lähevad nn probleemi- või juhtumipõhised töötoad, mis kaasavad kogukonda aktiivselt ja mille eesmärgiks on mõne kogukondliku probleemi lahendamine või kogukonna lugudega tegelemine. Töötoad võivad olla ka ettevalmistavaks protsessiks mingile kunstilisele tulemusele, et luua usalduslik suhe kogukonnaga, või mängida läbi juhtumeid ja lahendusi.

Kogukonnateater käesoleva töö mõistes on peamiselt teater kogukonnaga, s.t kogukonda kaasatakse aktiivselt kas ettevalmistusprotsessis, lugude kogumisel või/ja etendustes. Samas peab täpsustama, et kui kogukond on suuremal või väiksemal määral lavastusse kaasatud või põhineb lavastus kogukonna lugudel, on enamasti tegemist ka teatriga kogukonnale. Sest kaasatusega kaasneb kohe ka laiem kogukonna huvi.

Kogukonna osalemine võib omada erinevat eesmärki ja olla erineva aktiivsuse määraga. Briti teatriuurijad Deirdre Heddon ja Jane Milling on jaotanud kogukonna kaasamise osalemise suhete ja eesmärkide alusel järgmiselt. 1. Kogukond võib olla materjali ja ressursi allikaks. 2. Osaleda esinejatena uurimuse põhjal loodud lugude ettekandmisel. 3. Osaleda nagu kaas-planeerijad. 4. Olla osalised terapeutilises protsessis. (Heddon; Milling 2006: 136–137) Kogukonnateatri uurija Shiela Preston lisab siia juurde kogukonna osalemise viisid, mis jagunevad osalemise aktiivsuse määra järgi. Võimalik on passiivne osalemine, mis läheb kokku Heddoni ja Millingi poolt välja toodud ressursi allikaks olemisega. Sellisel juhul ei saa kogukonnaliikmed protsessi mõjutada ja neid kaasatakse osalejatena vastavalt teatritegijate juhistele. Võimalik on ka osalemine materiaalse väärtuste eest - toidu, raha jne. See kaldub pigem tavalise töösuhte või vabatahtliku töö poole ja ei ole kogukondliku dialoogiga seotud. Aktiivsema kaasamisvormina toob Preston välja osalemise info kogumises - sellisel juhul vastavad kogukonnaliikmed küsimustele, kuid ei saa mõjutada loo/sündmuse kulgu. Rohkem dialoogile kutsuvateks kaasamise vormideks on konsultatsioon, kus väljast tulevad inimesed kuulavad kogukonnaliikmete arvamusi, lõpliku arvamuse kujundavad aga kuulajad. Preston toob välja ka funktsionaalse osalemise, mille jooksul inimesed kohtuvad gruppides, et saavutada ennem kindlaks määratud eesmärgid. Sellised grupid on tihti sõltuvad välisest initsiaatorist, aga võivad ka iseseisvuda. Aktivistliku kaasamise viisina võib tuua välja interaktiivse osalemise, mille jooksul võetakse osa ühistest analüüsist, mis viivad tegevusplaanideni ja uute kohalike institutsioonide loomise või olemasolevate tugevdamiseni. Võimalik on ka enesemobilisatsioon, kus kogukonnaliikmed võtavad ise initsiatiivi eesmärgiga muuta süsteemi. Sellisel juhul hangivad nad kohalikele organisatsioonidele vahendeid ja tehnilist infot ning jäävad ise vahendite kasutamist kontrollima. (Preston 2009: 128-129)

Kogukonnaliikmete kaasamise aktiivsuse taseme poolest võib “LÄBI LINNA” lavastuses tuua välja nii passiivse ressursi allikana kaasamise kui ka erineva aktiivsuse astmega planeerijate ja esinejatena kaasamise. “LÄBI LINNA” puhul oli kasutusel palju kogukonnast tulevat ressursi, alates aedadest kuni aiakärudeni.

“LÄBI LINNA” lavastust võib liigitada kaasamise alusel teatriks kogukonnaga. Samas on tegemist ka teatriga kogukonnale, kuna kogukond on lavastusega tihedalt seotud ja lavastuse trajektoor viib läbi kogukonna isiklike ruumide. Lavastaja ütles oma intervjuus, et kuigi finantsilistel põhjustel ei ole võimalik etendusi kõigile kogukonnaliikmetele tasuta pakkuda ning pileteid müüakse ka inimestele, kes ei ole uuritava kogukonna liikmed, on võimalik kogukonnaliikmetel etendustest siiski osa saada. Kulgedes läbi linnaruumi ja läbides ka kohalike isikliku ruumi, annab lavastus võimaluse etenduste kogemiseks ka ilma piletita. (Tammaru 2022) Rännaklavastusel on väga palju piletita kogejaid - kaugemalt vaatajad, möödujad, aknal passijad. Kuigi piletita uudistajaid ei lubata mõistetavatel põhjustel liituda pileti ostnud inimeste grupiga, on kaugemal uudistajad siiski teretunud. Nii Karlovas kui ka Supilinnas oli neid, kes iga päev samal ajal aknale vaatama tulid, et kogeda linnaruumis toimuvat stseeni. Supilinna lavastuses liitus ühte stseeni spontaanselt laste rühm. Kuna stseeni vedas kogukonnaliige, kes oli kostümeeritud hommikumantlisse, siis lasid lapsed omaalgatuslikult lasteaiast ära tuua oma pidžaamad ja olid iga päev õigel ajal valmis, et kaasa mängida. Sellised pool-juhuslikud ja juhuslikud kohtumised on osa kogukonnateatri imest. “LÄBI LINNA” on ka teater kogukonnaga, kuna lavastus kaasab kohalikke elanikke.

Peamiselt leiti lavastustesse osalejaid läbi võtmeisikute ja olemasolevate kontaktide. Võtmeisikutena kaasasime näiteks koolide ja lasteaedade huvijuhte ja õpetajaid, linnaosa seltsi esindajaid, aga ka tuttavaid kohalikke, kes olid nõus aitama. Karlova võtmeisikuks oli Barlova baari omanik, kes on Karlova kogukonna hing ja tunneb paljusid linnaosa inimesi, Supilinnas oli oluliseks võtmeisikuks Supilinna seltsi esimees. Võtmeisikute või organisatsioonide kaasamine saab “LÄBI LINNA” puhul eriti oluliseks 2024. aastal, kui projekt jõuab Annelinna. Kui Karlovas ja Supilinnas on kogukondlikus juba üsna tugev ja inimesed suhtlevad omavahel päris palju, siis Annelinn oma paneelmajadega ja mitmekeelsusega on kindlasti suuremaks

väljakutseks. Sealseteks olulisteks võtmeisikuteks on korteriühistu esimehed, õpetajad, huvikoolide juhendajad, võibolla ka turumüüjad, noortekeskuse esindajad jne.

Rännaklavastuse trajektoori paika pannes otsiti kontakti linnaosa koduomanikega. Näiteks võis lavastuse trajektoor läbi viia mõnest hoovist, mille majaomanikult oli vaja luba küsida. Tihti juhtus nii, et hoovi kasutuse nõusolekut saades uuriti ka delikaatselt, kas majaomanik võiks publikuga ka juttu teha. Nii jõuti näiteks Karlova majaomaniku juurde, kes Rebase rajal sünnipäeva pidavat härrat mängis ja, viinapudel käes, publikut kõnetas. Mõned kogukonnaliikmed, kes lavastustes osalesid, olid teatritegijate tuttavad või siis tuttava tuttavad. Nii jõuti näiteks Supilinnas olevasse kunstnike aeda. Lavastuses kaasa tegevad näiteringide ja lastekoori lapsed leiti kohalike koolide kaudu. Oli ka neid kogukonnaliikmeid, kes ennast ise lavastusse sisse mängisid. Näiteks härra, kes Karlova Lille rajal iga päev etenduse toimumise ajal aknal vaatamas käis ja siis hiljem juba juttugi tegi ning lõpuks publiku ka aeda kutsus.

Lavastaja Jaanika Tammaru ütleb, et kuigi kogu loovtrupp kaasab erinevaid inimesi, ei saa kaasatavad kõik koos kunagi kokku. Tammaru toob välja, et selles mõttes ei too me justkui kogukonda kokku ja ei tööta nende kõigiga ühiselt. (Tammaru 2022) Samas ei ole see ka kogukonnateatri eelduseks, et kogukond peaks kokku tulema, lavastus andis kogukonnaliikmetele osalemisvõimaluse ja aitas sõlmida sõprussuhteid kogukonnaliikmete vahel.

Kogukonna kokku toomine ja kaasamine on suur töö ja nõuab kontaktide olemasolu. Tammaru ütleb, et see oli ka üks põhjus, miks ta valis Karlova esimeseks uuritavaks linnaosaks. Kuna lavastaja ise elab Karlovas, siis oli tal seal juba arvestatav kontaktide võrgustik. Võrgustiku loomine on eelduseks suuremate kogukonnalavastuste loomisel ja nende punumine on osa pikaajsest protsessist. Jaanika Tammaru tõi välja, et seetõttu oleks oluline kaasata kogukonnateatri loomise protsessi ka kogukonna korraldaja (*facilitator*), kellel on olemas kontaktid ja ülevaade kogukonnast. (Tammaru 2022)

Kunstiline vahendaja on inimene, kes seisab lavastaja ja kogukonna vahel ja “tõlgib” kogukonda lavastajale. See on inimene, kes tajub kogukonda, omab kontakte ja tunnetab eetilisi valukohti. Kogukonna korraldaja annab lavastajale kätte teemad, millega kogukond soovib tegeleda. Sheila Preston ütleb, et kogukonna korraldaja teab, kuidas midagi teha, miks see on sobilik, miks seda

on vaja teha ja kuidas seda teha kõige efektiivsemalt. Vahendamine nõuab tugevat praktikat ja treeningut. (Preston 2016: 19-20) Lisaks on kogukonna korraldaja hea suhtleja, oskab kuulata ja omab sotsiaalset ja empaatilist intelligentsi, selleks et töötada inimestega gruppides ja aidata neil jõuda otsusteni. Kogukonna korraldajad peavad omama samal ajal dramaturgi, lavastaja, draamaterapeudi, improvisatsiooninäitleja, poliitilise filosoofi, retooriku ja püstijala koomiku oskusi. Nende töö nõuab oskust olla diplomaat ja esteetiline tulemus dramaatilisest protsessist välja lihvida. Võti seisneb ka teadmises, et kogukonnaliikmed (nii näitlejad kui ka vaatajad) omavad mingit subjektsust, samal ajal kui kogukonna korraldaja omab teadmist esteetilisest teatrivormist. (Preston 2016: 19-20)

Kuigi “LÄBI LINNA” lavastuses sellist inimest kaasatud ei olnud, tundis lavastaja sellest protsessis puudust. Kui räägime kogukonnalavastuste puhul ca 150 inimese kaasamisest kas lugude kogumisse või osalejatena lavastusse, siis nõuab see lavastajalt liiga suurt töö mahtu, et ise nende inimesteni jõuda. Selleks, et kaasamine oleks efektiivne ja tagatud oleks võimalikult paljude erinevate inimeste liitumine ning kogukonna representatsioon, oleks vahendaja olemasolu hädavajalik.

3.2 Kogukonna kaasamise väärtused

Richard Schechner on välja toonud 7 teatri funktsiooni, milleks on meelelahutus, ilu loomine, identiteedi tähistamine või muutmine, kogukonna loomine või selle tugevdamine, tervendamine, õpetamine, kannustamine või veenmine, kokkupuude sakraalse ja/või deemonlikuga (Schechner 2020: 62) Schechneri välja toodud funktsioonid on eesmärgid, mille poole lavastuse loomisel püüelda, kui funktsioonid täidavad oma eesmärgi, tekib sellega seoses väärtus. Hollandi teatriuuriija Hans Van Maanen on välja toonud funktsiooni ja väärtuse omavahelise seose, öeldes, et väärtus teenib funktsiooni: kunsti funktsioonid avalduvad või täituvad siis, kui kunsti väärtused ühiskonnas realiseeruvad. (Maanen 2009: 9–11, 205)

Võib öelda, et kogukonnateatril on enamasti kindlad praktilised eesmärgid, mille alusel saab selle väärtust hinnata, väärtuse mõõdikuks on aga mõju, mille eesmärkide täitumine kaasa toob. Kuna kogukonnateatri puhul on protsessi kaasatud nn tavalised inimesed, siis ei ole õige hinnata

projekti ainult kunstilisest perspektiivist. Mõnikord kunstiline ambitsioon üldsegi puudub, mõnikord puudub kogunisti publik, näiteks kui tegemist on ainult protsessiga, mis ei lõppe avaliku etendusega. Kui tehakse avalik esinemine publikule, siis võib selle põhjuseks olla kaasatud kogukonnaliikmete enda soov tulemust näidata ja kogeda esinemisrõõmu.

1) Väärtused publikule

Kogukonnalavastuse puhul võib publiku jaotada kolmeks: kaasatud kogukonnaliikmed, kaasamata kogukonnaliikmed ja tavapublik. Kaasatud kogukonnaliikmed jagunevad omakorda kaasatuse aktiivsuse alusel ja võivad astuda lavale või siis osaleda ainult lugude kogumisel või kaasa lüüa ressursi allikana (anda kasutada enda hooneid või muid vahendeid). Igal juhul tekib viimastel mingisugune isiklikum seos lavastusega ja seetõttu kogevad nad etendusi isiklikumalt, st nende kogemus erineb tavapubliku omast.

“LÄBI LINNA” lavastustes osales kogukond nii ressursi loomises (lood, etenduskohad, esemed jms), lavastuse etendamises kui ka publikuna. Ka “LÄBI LINNA” publiku võib jaotada kolmeks: lavastusse kaasatud inimesed, linnaosa inimesed ja tavapublik. Kaasatud inimesteks pean siinkohal nii neid, kes olid lavastusse panustanud lugude jagamisega, vahenditega või löid ise etendustes kaasa. Ressursiga panustamine liitis inimesed rohkem lavastuse külge ja andis ka teatava siseinfo sellest, mis lavastusmeeskonnal plaanis on. Kuna lavastaja ja dramaturg tegid lugudes esinevatest korduvatest motiividest lavastuse dramaturgia jaoks üldistuse, siis usun, et lugude autorid tundsid enda jagatud seigad linnaosa representatsioonis ära ja toimus kogukonna identiteedi tugevnemine. Kaasatud inimestelt saime ka kõige rohkem tagasisidet. Kaasatud kogukonnaliikmete kogemus nii osalemisel kui ka etenduse kogemisel oli meile teadaolevalt positiivne. Kuna tagasisidet küsiti otsekontaktis, ei pruugi see olla päris aus, samas võttes arvesse osalejate huvi projekti edasise käekäiku vastu, võib tagasisidet siiski suhteliselt ausaks pidada.

Linnaosa inimesed, kes lavastusse kaasatud ei olnud, tulid etendusi vaatama mingi kindla konkretiseeringuga linnaosast. See, kas etendus representeeris linnaosa vastavalt nende ootustele on subjektiivne. Tagasisidest tuli välja, et palju oli neid, kes tundsid linnaosa representatsioonis ära, aga oli ka neid, kelle jaoks tundus kujutatud linnaosa nägu liialt ühekülgne. Nii nagu ülal mainisin, siis oli see lavastaja kunstiline valik, et linnaosa lugusid peamiselt läbi mängulisuse ja avastamisrõõmu jutustada. Eesmärk oli tähistada kogukonnatunnet.

Nii Karlova kui ka Supilinna lavastus täitsid oma eesmärgi linnaruumi ümbermõtestajadena, ruumi avastajadena ja detailidele tähelepanu juhtijadena. See tuli välja ka publiku tagasisidest, et avastati kohti, mille olemasolust ei olnud ka supilinlastel aimugi, publik sattus lavastuste käigus aedadesse, tänavasoppidesse ja radadele, kuhu ta muidu tõenäoliselt ei satuks. Nii Karlova kui ka Supilinna lavastuste näol oli tegemist osalusteatriga, mis ei nõudnud osalejatelt liiga suurt intellektuaalset panust ja oli kergesti vastuvõetav kõigile inimestele. Etendusi said nautida nii lapsed kui ka täiskasvanud, mis on sellise kogukonnateatri puhul ka väga oluline. Seega võib publikule pakutava väärtusena tuua välja ka meelelahutuse - mäng oli ju oluliseks märksõnaks nii Karlovas kui ka Supilinnas. Kõigis lavastustes tegeleti oma sisemise lapse otsimisega. Kui sügavale keegi ta peitnud oli ja kas üldse sooviti teda välja otsida, on väga subjektiivne. Võibolla oleks võinud Supilinnas jätta inimestele osalemisel rohkem valikut, kas soovitakse näiteks joosta (mõni inimene võibolla ei saagi) ja mängida. Vaatajana eelistan omada valikut, kas kaasa lüüa või kõrvalt vaadata. Teisalt võib öelda, et just koos mängimise lust on üks väärtus, mille lavastus publikule andis. See, kas see lust tööle hakkas, sõltus kindlasti väga palju ühte gruppi sattunud publikust, ilmast ja ka energiast, millega stseeni vedav näitleja publikut sütitada suutis. Olles terve grupiga Karlova Rebase rajal tänavat mööda tantsinud ja näinud kõrvalt ka Sõbra Maxima mängulusti, siis võin väita, et mingites gruppides see kindlasti toimis. Tänapäeva kiires ja küünilises maailmas on see oluline väärtus, mida publikule pakkuda. Lisaks meelelahutusele aitas kogukonnaga koos linnaosas toimetamine tugevdada kogukonnatunnet ja tunda rõõmu ühistest tegemistest.

Kuna lavastustesse olid kaasatud ka harrastusnäitlejad ja nn tavalised inimesed, saab selle kunstilist väärtust hinnata läbi kogukonnateatri prisma. Kuigi kogukonnateatril ei pea alati kunstilist väärtust olema, siis ei ole esteetiline elamus kogukonnalavastustes siiski välistatud. "LÄBI LINNA" pakkus kindlasti publikule ka kunstilist väärtust, juba läbi selle, et andis võimaluse vaadata ühte piirkonda linnas läbi kunstilise prisma. Lavastustes osalesid nii professionaalsed näitlejad, harrastusnäitlejad kui ka nn tavalised inimesed. Jaanika Tammaru sõnul on tavaliste inimestega töötamisel oluline anda neile ülesandeid, mille sooritamiseks ei ole vajalik teatriharidus. Näiteks ei saa nõuda inimeselt lavavõitluse esitamist, kui tal vastav treening puudub. Kui kaasatud on tavalised inimesed, tuleb ka tekstiloomes nende soove arvesse võtta.

Inimest ei saa panna rääkima asju, mida ta ei usu, ilma et ta seda mitu aastat teatrikoolis ei õpiks. (Tammaru 2022) “LÄBI LINNA” lavastuses oli stseene, mille tekst sai osaliselt koostatud või siis kohandatud kogukonnaliikmete poolt. Seega peab arvestama, et lisaks professionaalse dramaturgi käele ja professionaalsete näitlejate rolliloomele toodi etendustes publiku ette ka kogukonnaliikmete kodud, olemise viisid ja arusaamad elust.

Kokkuvõttes võib ütelda, et “LÄBI LINNA” lavastus andis publikule võimaluse avastada uusi kohti ja näha linnaruumi läbi kunstilise pilgu, võimaluse nautida mängulusti ja kogukonnatunnetuse, mis tekkis osalusteatri kogukonnaliikmetega koos tegutsemisel. Pakutud väärtustena realiseerusid nii ilu loomine, kogukonnatunde ja identiteedi tugevnemine, meelelahutuslik funktsioon kui ka vähesel määral õpetamine (mingil määral oli lavastustes ka ajaloolisi fakte).

2) Väärtused teatritegijatele

Publiku rahulolu on teatritegijatele oluliseks mõõdikuks lavastuse õnnestumise kohta, kogukonnateatri puhul on aga veelgi olulisemaks kogukonnaliikmete positiivne tagasiside.

Susan Chandler Haedicke toob välja, et kogukonnateater loob tee individuaalseks võimendamiseks ja kogukonna arendamiseks ning paneb publiku uude rolli: kultuuritegijaks, kes saab luua kogukonda (Haedicke 1998: 132, viidatud Kuppers; Robertson 2007: 3 kaudu). Haedicke ütleb: “Muuta maailma - ja näha seda muutumas - koged seda muutust grupi inimeste käitumistes, sõnades, kehades ja silmades - see on see pea- (ja terve keha) pööritus, mida kogukonnateater võib pakkuda” (Haedicke 1998: 132, tsit Kuppers; Robertson 2007: 3 kaudu).

Ilmselt on see kogukonnateatri tegijate ja ka kogukonna enda jaoks kõige suurem väärtus, kui kogukonnaga töötades tuuakse kaasa sotsiaalne väärtus ja positiivne muutus kogukonnas (kogukonnatunde tugevnemine, identiteedi tugevnemine). See, kui suur see muutus on, on juba iseasi ja veel keerulisem on selle muutuse mõju mõõtmine. Kogukonnateatri tegija jaoks võib olla motiveerivaks muutuseks ka see, kui ta näeb võõraid inimesi omavahel suhtlemas ja kogukonda ühise eesmärgi nimel tegutsemas. Tammaru ütleb, et kogukonna kaasamine annab võimaluse kaasata lavastusse inimesi, kes ei tee lavastuses kaasa lüües oma igapäevatööd ja tahavad väga mingi ühise eesmärgi nimel tegutseda. Kogukond ei tee lavastuses kaasa tasu

pärast, neid motiveerib milleski olulises ja suures kaasalöömise võimalus. See tänutunne, mis tekib usalduse eest, mille kogukond on andnud, kannustab edasi pürgima. (Tammaru 2022)

Kogukonnaprojektid annavad ka võimaluse töötada väga suure trupiga ja leida etenduspaiku kogukonna juures. Kogukonnaga töötamine loob laia suhtlusvõrgustiku ka tegijatele ja annab vahetu kontakti inimestega, kellel on teadmised kogukonna kohta. Kogukonnaga töötades võib kunstnik leida unikaalset materjali ja põnevaid lugusid, mida ta muidu üles ei leiaks.

3) Väärtused kogukonnale

Cohen-Cruz toob välja kogukonnateatri olulise tunnuseks vastastikkususe (*reciprocity*). See on teatritegija ja kogukonna omavaheline suhe, vastastikune kasu ja südamest tulev soov midagi “vahetada”. Kogukonnateatri tegija saab kogukonnalt materjalid, aga peab ka midagi tagasi andma. Cohen-Cruz toob nende kasudena välja ideede vormistamise ja unistamise sellest, mis võiks olla; oskuse vaadata oma elu kriitiliselt distantsilt; võimaluse saada oma kogukonnale tähelepanu. (Cohen-Cruz 2005: 93)

Idee vormistamine ja unistamine sellest, mis võiks olla, tulevad mängu pigem siis, kui kogukonnaliikmed on ise projekti algatajad. Võimalus vaadata oma elu kriitiliselt distantsilt nõuaks projekti suunatust mingile konkreetsele probleemile. Potentsiaal selleks oli olemas lavastusel “Inimesed ja numbrid”. Taaskord tuleb siin muidugi mängu see, et lavastusse ei olnud kaasatud nn tavalised inimesed, aga mõttemänguna on see siiski hea näide. Kui rikastel koduomanikel oleks võimalik näha oma elu kriitiliselt distantsilt ja heita pilk ka vaesemate leibkondade elule, siis oleks siin taaskord potentsiaali muutusele - näiteks annetuste tegemisele või lihtsalt mõttemaailma muutusele. Eks see ole pisut naiivne ja optimistlik hüpotees, aga igal juhul annab sedalaadi lavastus kriitilise distantsi võimaluse. See, kas seda osatakse ja soovitakse muutuseks ära kasutada, on juba iga potentsiaalse kaasatu enda teha.

“LÄBI LINNA” puhul võib väärtusena välja tuua oma linnaosale tähelepanu saamise ja varjatud lugude väljatoomise ning kogukonna tähistamine läbi ajaloo ja mälu. Linnaosale tähelepanu saamine on olulisem just nende linnaosade puhul, mis tavaliselt eriti palju tähelepanu ei saa, nagu näiteks Ülejõe ja Annelinn. Võibolla oleks muudatuse toojana pidanud tegelema lisaks kahele viimasele hoopis Raadi ja Aardla piirkonnaga. See oleks olnud kindlasti õigem siis, kui lavastusprojekt oleks olnud probleemile suunatud ja konflikti otsiv.

Heddon ja Milling on kaasatud kogukonnaliikmete jaoks väärtusena välja toonud ka kogukonna aktiivsuse ja kaasatuse tõstmise, kogukonnatunde suurendamise, samuti ka inimeste sotsiaalpoliitilise teadlikkuse tõstmise ja nende julgustamise rääkimaks nendest teemadest, millest valitsusasutused ei räägi. Väärtusena saab kogukonda Heddoni ja Millingi sõnul ka ravida ning tuua kaasa isikliku muudatuse. (Heddon; Milling 2006: 148) Sotsiaalse muutuse toomine ja alaesindatud gruppide hääle võimendamine tuleb “LÄBI LINNA” projektis akuutsemalt esile 2024. aastal Annelinnas. Isegi, kui projekti eesmärk otseselt ei muutu ja peamine eesmärk on linnaosa ja seal esindatud kogukonna lugude tähistamine, siis suurem vene keelt rääkivate vähemuste esindatus toob kindlasti kaasa ka tugevama sotsiaal-poliitilise alatooni.

“LÄBI LINNA” puhul võib väärtusena välja tuua ka kogukonnaliikmete kaasatuse suurendamise ja kogukonnatunde tugevdamise. Kuigi see ülesanne oli keeruline ja oleks võinud mõlemas linnaosa projektis olla veelgi laiaulatuslikum, siis nii finantsilistel, ajalistel kui ka meeskonna suurusest tulenevatel põhjustel ei saanud kõiki kaasamise plaane ellu viia. Siiski võib öelda, et kogukonna kaasatuse suurendamise ülesanne õnnestus, sest intervjuude kogumisel kohtuti ka inimestega, kellel oli kas erivajaduse tõttu või isiklikel põhjustel keeruline kodust väljas käia. Ehk siis kaasati ka neid inimesi, keda muul juhul väga palju kogukonnategevustesse ei kaasata.

Jacques Rancière'i kunstifilosoofia põhjal on ühiskonna moderniseerumise protsessi tulemusena hakanud valitsema kunsti mõju esteetiline režiim, mis võimaldab ühiskonnas tajutava vormide ümberjaotamist. (Ranciere: 10-11) Kogukonnateater kuulub mõjumodeli mõttes esteetilise režiimi alla, sest isegi kui on tegemist ainult kogukonnatunde tähistamisega, siis enamasti toimub protsessi jooksul siiski ka mingisugune tajutava ümberjaotamine. Prentki ja Preston ütlevad, et rakendusteatri tegijad peavad aitama kogukonnaliikmetel aru saada, millised on neile pandud piirid, nii väljastpoolt, nende kontrollimiseks kui ka nende enda poolt, hirmust või isekusest. Nende piiride teadvustamine aitab piiridest üle astuda, mis omakorda toob kaasa võimaluste ümberjaotamise. (Prentki, Preston 2009: 364) Kaasamisel on oluline mõju ka see, et kogukonnaliikmetele antakse võimalus kunstilises protsessis kaasa teha, astuda publiku ette ja võtta osa oma kodupaiga loo rääkimisest ja saada kunsti loomise kogemus.

3.3 Kogukonna kaasamise mõju ja selle mõõtmine

Enamasti usuvad kogukonnateatri praktikud, et nad saavad tuua oma tegevusega kogukonda mingi muudatuse, mõjutada kogukonda positiivselt. Probleemaatiline ja igikestev teema on aga kunsti mõju mõõtmine. Kuidas aru saada, kas lavastus ka tegelikult ühiskonnas muudatuse kaasa toõi ning kui laiaulatuslik ja kestev on mõju?

Cohen-Cruz rõhutab, et üks kogukonnateatri mantraid on tagada tegevuste jätkusuutlikkus. Kunstnikud peavad jätma midagi endast maha. Tuleb küsida, kas peale etendustegevuse lõppemist 1) on kohalikel tekkinud oskused, et tegevusi jätkata, 2) kas on tekkinud võrgustikud, mis toetavad tegevusi, 3) kas õhustik soosib tegevuste jätkamist. (Cohen-Cruz 2005: 104) Kogukonnateatriga tegelejad peavad mõtlema läbi oma projekti pikaajalised mõjud ja küsima, kas midagi ka peale projekti lõppemist kogukonda maha jääb.

“LÄBI LINNA” lavastuse puhul mõõdame mõju tagasiside andmise võimalusega projektile sotsiaalmeedias. Tagasisidet on kogutud ka suuliselt. Kahjuks ei ole mõju mõõtmine olnud praeguseks väga tõhus ja seda võib pidada korralduslikuks puudujäägiks, mis lavastuse loomise suure töömahu juures tähelepanuta jäi. Edaspidi on plaanis sisse seada nn “külalisteraamat”, mida saab täita etenduste kogemise järel.

Kuna “LÄBI LINNA” Karlova ja Supilinna lavastused toimusid linnaosades, milles on juba väga tugevad seltsid, mis korraldavad ka linnaosa päevasid, siis lavastusmeeskonnal kogukonna kokkutoomise ja koostegemise aspektis palju linnaosadele maha pole jätta. Küll aga võiks selle võtta eraldi eesmärgiks Ülejõe ja Annelinna puhul, kus nii tugevat identiteeti veel ei ole ja teadaolevalt ei korraldata seal ka linnaosa päevi. Suurepärane mõju oleks see, kui “LÄBI LINNA” poolt kaasatud kogukonnaliikmetest kasvaks välja tulevaste linnaosa päevade korraldaja, kes kasutaks lavastuse jaoks kogutud materjali ja kontaktivõrgustikku. “LÄBI LINNA” meeskonnaga oleme proovinud linnaosa lavastuste loomisel jätta kogukonnale maha ka mingeid materiaalseid väärtusi. Supilinnas ehitasime Emajõe äärde näiteks paadisilla, mis oli Supilinna seltsi sõnul kogukonnale vajalik ja oodatud objekt.

Ühe konkreetse “LÄBI LINNA” lavastuste mõju näitajana võibki välja tuua kontaktvõrgustike tekkimise. Lavastusprotsessi kaudu tekkis mingite kogukonnaliikmete vahel tugevam suhtlus- ja kontaktivõrgustik. Suhtlemas sai näha inimesi, kes varem teineteist ei tundnud. Samuti tõime kokku ühe maja erinevaid elanikke, kes ühiselt maja hoovi ja muude resurssidega lavastuse toimumisse panustasid. Sellest sündis ka pikaajalisi kontakte, mis kestavad lavastusmeeskonnale teadaolevalt siiani.

Kaasatuse suurenemise ja selle positiivse mõju näitena võib välja tuua ka lugude kogumise protsessis kohtunud vanemate inimeste kommentaarid, nagu näiteks: “Ma pole juba kümme aastat mõne noore inimesega rääkida saanud”. Iseasi on muidugi sellise mõju kestvus. Pigem näitab see ühiskonna valupunkte (vanemate inimeste üksildus), aga ei paku pikaajalist lahendust.

Kogukonnateatri mõju võib avalduda näiteks mõne alaesindatud grupi hääle võimendamises. Seda, kui tugevat mõju probleemi avalikkuse ette toomine avaldab, on taas keeruline mõõta. Samas ei ole ka eetiline minna kogukondade juurde kindlat muutust pakkuma. Heiner Mülleri järgi seisneb teatri poliitiline funktsioon mitte tegelikkuse ülesehitamises, vaid selle küsimuse alla seadmises. See tähendab, teatri funktsioon pole vastata reaalsele probleemidele, vaid neid probleeme esile tõsta, neile osutada ning sellega muuta inimesed teadlikumaks. (Pesti 2012a: 56) Näiteks “Inimesed ja numbrid” lavastus tõi vaesuse teema väga käegakatsutavalt publiku ette, pani publiku seda korraks kogema ja jutustas vaesuse lugu. Sellega tõmmati vaesuse teemale ja vaeste inimeste olukorrale tähelepanu. Kui lavastused toovad kohalikele probleemidele tähelepanu, toovad need kaasa ka transformatiivse mõju. Tavaliselt on sellise mõju tajumine pigem tunnetuslik. Kahjuks ei paku kogukonnateatri praktikud ja teoreetikud ka üldkehtivaid tõhusaid viise transformatiivse mõju mõõtmiseks.

Selles mõttes on lavastus “Inimesed ja numbrid” heaks näiteks sellest, kuidas kogukonnateater võib tuua ka käega katsutava muudatuse ja kvantitatiivselt mõõdetava mõju. Lavastuse tulemusel toimus kogukondlikke raha kogumisi alla vaesuspiiri elavate koduomanike hüvanguks. Publik ei saanud aru, et etenduses kogetavad kodud on konstrueeritud statistikaameti andmete põhjal ja empaatiapuhangu ajal toimus kogukonna aktiveerumine. Etenduste ajal jäeti raha kodude kapinurgale, suurim summa mis annetati oli 250 eurot. Kuna lavastusmeeskonnal puudus isiklik kontakt konkreetsete abivajajatega, siis kanti annetused heategevusorganisatsioonide kontole.

Kuigi selle juhtumi puhul on mõju mõõtmise võimalik, tuleb arvesse võtta ka laiemaid eetilisi aspekte, mis transformatsiooniga kaasnevad. Kas sekkuja tegevusel on negatiivseid kõrvalmõjusid? Näiteks psühholoogiline mõju “abisajaaks” sildistamisel jne? Seda muidugi juhul, kui tegemist oleks olnud päris kogukonnaliikmeid (nn tavalisi inimesi) kaasava lavastusega.

3.4 Kokkuvõte

Kokkuvõttes võib öelda, et kogukonnateatris võivad realiseeruda erinevad etenduse funktsioonid: identiteedi tähistamine või muutmine, kogukonna loomine või selle tugevdamine, tervendamine, õpetamine meelelahutus aga olenevalt projektist ka kannustamine või veenmine, ilu loomine ning miks mitte ka kokkupuude sakraalse ja/või deemonlikuga. Minu töös uuritavad lavastused pakkusid publikule võimalust kogeda kogukonnaga seotud lugusid ja ebatavalisi etenduspaiku samuti pakkusid need ka hariduslikke aspekte, andes ülevaate kogukonnale olulistest teemadest. Lavastustel on potentsiaal kasvatada publiku tolerantsust ja empaatiat, teadvustades ühiskonnas esinevaid sotsiaalseid valupunkte. Kogukonnaliikmetele ja korraldajatele on suurimaks väärtuseks see, kui kogukonnateatriga kaasneb mingi positiivne muutatus. Mida käegakatsutavam see muutatus on, seda kergem on seda mõõta, aga nagu teatri puhul ikka, on oluline ka tunnetus muutatuse tekkimisest. Korraldajale annab kogukonna kaasamine ka laialdase ja tänuväärse ressursi ning unikaalse materjali dramaturgia loomiseks. Kogukonnateater aitab tõsta kogukonna aktiivsust ja muuta kaasatute hääl kuuldavaks, samuti annab see võimaluse teha midagi koos ühise eesmärgi nimel. Oluline on projekti jätkusuutlikkus, võimalusel peaks korraldaja kogukonnale midagi maha jätma - olgu see siis suhtlusvõrgustik, teadmised või ka mingid füüsilised väärtused.

4. KOGUKONNA KAASAMISE PROBLEEMID

Selles peatükis toon välja kogukonna kaasamisega seotud eetilised ja praktilised probleemid. Eetilised probleemid tõstatuvad peamiselt lavastuses kogukonna representatsiooni loomisel ning seoses andmekaitsega. Praktilised probleemid on seotud suure töö mahuga, mis kaasneb kogukonnateatri loomisega ning sellega seotud finantsilise poolega.

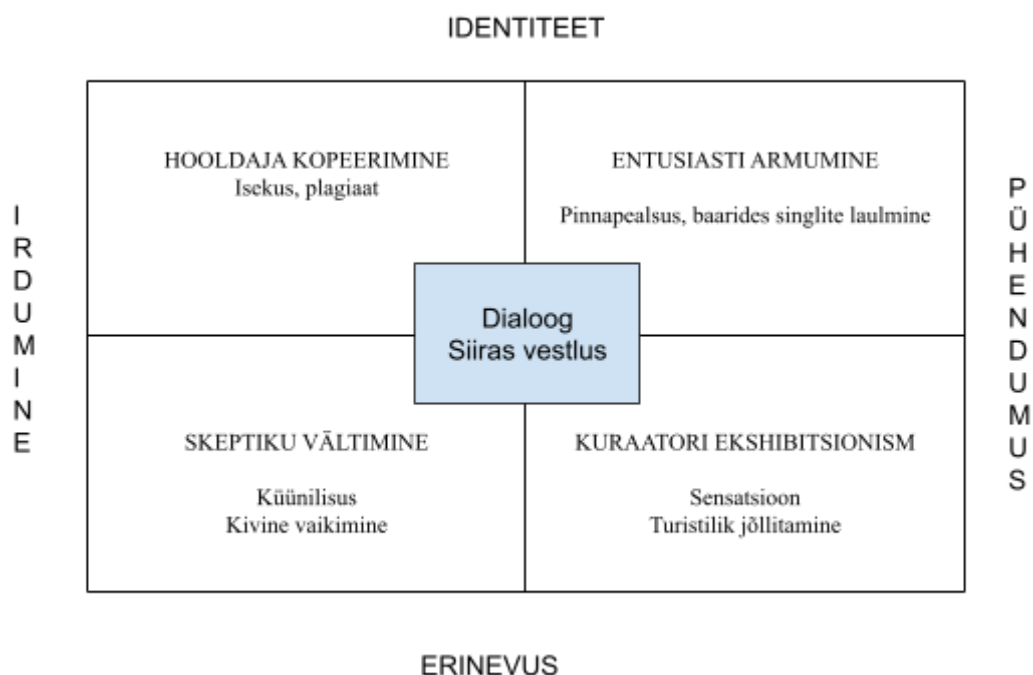
4.1 Eetilised probleemid kogukonna kaasamisel

1) Kogukonna representeerimine

Nagu näha, tõstasid erinevad eetilised probleemid juba kogukonna definitsiooni peatükis. Alates sellest, et kogukonda määratletakse liiga kitsalt arvestamata erinevusi, kuni uurija eetika küsimuseni - kuidas määratleda kogukonda ja kui palju võtta arvesse potentsiaalse kogukonnaliikme enese identifitseerimise soove.

Dwight Conquergood on oma essee "Performing as a moral act" toonud välja etnograafilise performansi looja eetilised murekohad. (Kuppers, Robertson 2007: 61) Ta ütleb, et hea tahe ja avatud süda ei ole piisav, kui püütakse väljendada kultuurilist kogemust, mis erineb selgelt uurija enda maailmast ja varasemast kogemusest. Robertson esitab neli eetilist lõksu, mis on moraalselt problemaatilised. Need on "hooldaja mahategemine" (Custodian's Rip-Off), "entusiasti armumine" (The Enthusiast's Infatuation), "kuraatori ekshibitsionism" (The Curators Exhibitionism) ja "skeptiku vältimine" (The Skeptic's Cop-Out). "Hooldaja mahategemine" lähtub puhtast omakasust ja isekusest, sellisel juhul toimub uuritava ära kasutamine. Näiteks kui otsitakse "head lavastuse materjali". "Entusiasti armumise" põhjustab liiga tugev identifitseerumine ja entusiasm. Sellisel juhul võib representeerimine olla liiga naiivne ja pinnapealne, suhtumisega "kas pole kõik inimesed tegelikult ühesugused". Kuigi selline suhtumine pole isenesest halb, võib see olla liiga triviaalne ja üldistav erinevuste suhtes. "Kuraatori ekshibitsionism" väljendub eelkõige kuraatori soovis tuua tingimata esile erinevused. Selle asemel, et luua siiras kontakt võõraste eluga, võib selline lavastus tuua vaatajani muuseumi tummad eksponaadid. See toob kaasa uuritava kultuuri ebainimlikustamise. Skeptiku vältimine toob kaasa kohese "teistsuguseks" määratlemise ja sellega ka ligipääsmatuks tunnistamise.

Conquergoodi sõnul on skeptiku vältimine sama problemaatiline kui entusiasti armumine, sest see välistab automaatselt dialoogi. (Kuppers, Robertson 2007: 61)

Joonis “Moraalne kaardistamine”. (Kuppers, Robertson 2007: 61)

Need neli probleemset valdkonda tähistavad moraalse kaardi nelja ekstreemset nurka. Vertikaaljoon näitab identiteedi ja erinevuse vastastikust mõju ning horisontaaljoon irdumise ja pühendumuse suhet. Ekstreemseid nurki peaks uurija vältima. Keskkohet tähistab aga moraalset dialoogi, mis on parim võimalus jõuda võrdsetel alustel suhtlemiseni ja kogukonna representeerimiseni. (Kuppers, Robertson 2007: 61) Conquergood ütleb, et tee siira mõistmiseni, mis viib välja moraalselt ja eetiliselt miiniväljalt ning eemale pinnapealsest rumalusest, uudishimust ja nihilismist, on dialoog (Kuppers, Robertson 2007: 65).

Lavastuses “Inimesed ja numbrid” võib välja tuua ekshibitsionismi tunnuseid. Loodud kodud olid representeeritud kui muuseumi eksponaadid. Kuna tegemist oli aga konstrueeritud kodudega, siis ei saa seda pidada eetiliseks probleemiks, vaid lavastaja võtteks võõrituse

tekitamisel. Lavastajaga tehtud intervjuus tõdes ta, et see, et kogukonnaliikmeid ei olnud võimalik kaasata, on ühtepidi kurb, aga teistpidi lahendas see ka palju eetikaküsimusi (Landberg 2021).

Ka Prentkin ja Preston tunnistavad, et inimeste või inimgruppide, kes võivad olla haavatavad või/ja ei kuulu domineeriva enamuse hulka, elude kujutamine on eetiline ja poliitiline murekoht. Teatritegijatel on vastutus tagada lugude vahendamisel tundlik, dialoogi loov ja austav õhkkond. (Prentki, Preston 2009: 65) Kerged on tekkima ka stereotüübid ja hinnangud. Prentkin ja Preston toovad näiteks puuetega inimeste representeerimise meedias, kus tuuakse välja ühekülgsed ja stereotüüpseid lugusid, kus puudega inimene “saab kõigest hoolimata hakama”. (Prentki, Preston 2009: 65) Kogukonna lugude rääkimisel peab olema ettevaatlik selliste stereotüüpide edasikandmisel, seetõttu on ka ohtlik minna kogukonnalavastust looma mingite kindlate hüpoteeside või eelarvamustega. Ka Jaaks toob välja, et uurimuse fookus võib protsessi käigus kitseneda, teravneda ja vajadusel ka muutuda. Kui nähtusele läheneda hüpoteeside komplektiga, võib juhtuda, et ei suudeta avastada selle nähtuse tõelist olemust, kuna seda pimestavad hüpoteesides sisalduvad oletused. (Jaaks 2022: 29)

Prentki ja Preston lisavad, et oluline on küsida, kelle lugusid me räägime ja kuidas me neid räägime. Kõige eetilisem oleks lasta kogukonnaliikmeil endal oma lugu rääkida, jäädes ise kõrvaltvaatajaks. Samas peab rääkija siin ikkagi mõistma, kes on need “meie”, kellest räägitakse. Näiteks feminist, kes räägib feministide lugu, seisab ülesande ees defineerida, kes on need “meie”, kellest ta räägib. Mis täpsemalt moodustab meie kogukonna? Meie, naised, kõik valged naised, kõik valged keskklassi naised, kõik valged lesbi naised... (Prentki; Preston 2009: 65)

Siin tuleb taas mängu kogukonna kui mõiste problemaatika. Kuidas ikkagi määratleda kogukonda nii, et räägime kogukonna, mitte enda eest?

Prentki ja Preston toovad välja, et kogukonnaga tegeleja peab arvestama, et representatsioonid, kui tahes tundlikult ja ettevaatlikult käsitletud, omavad poliitilist tähtsust ja resonantsi laiemas sotsiaal-poliitilises sfääris ja on jätkuvalt mõjutatavad ümber tõlgendamisel. (Prentki, Preston, 2009; 65) Birgit Landbergi projektis "Inimesed ja numbrid" vaadeldakse inimeste elatustaset ning palganumbri taga olevate inimeste kodusid ja elu. Olles projektiga seotud selle algusfaasis, tekkisid mul projekti planeerimisel kohe ka eetika küsimused. Lavastajal oli plaan viia publik

absoluutses vaesuses elavate inimeste kodudesse. Samuti oli algselt plaanis kaasata kogukonnaliikmeid lavastusse. Eetilised probleemid lahenesid seoses sellega, et kogukonnaliikmeid ei olnud tegelikult võimalik lavastusse kaasata. Lavastuses representeeritud sotsiaalsete gruppide lood olid konstrueeritud statistikaameti andmete põhjal. Sellegipoolest näitlikustas lavastus väga selgelt eetilisi probleeme, mis tõstatuvad kogukonnaliikmete isiklikest ja delikaatsetest lugudest rääkimisel. Kogesin etendusel osaledes, et mõnel vaatajal oli koduomanike isiklikku ruumi tungimise pärast piinlik ja üritati võõrustajat kõnetada, oli ka neid, kes tulid suhtumisega “olen ostnud pileti, olen selle kinni maksnud”. Sellised inimesed kommenteerisid kodusid üsna taktitundetult.

Oluline on ka arvestada sellega, kuidas mõistab ja tõlgendab nähtut publik ja meedia, kes tähendusloomet omakorda edasi kannab. Näiteks andis üks külastaja peale etendust “Inimesed ja numbrid” teleantervjuu ERR-ile, kus kirjeldas oma kogemust peale alla vaesuspiiri elava kodu küllastamist: “See on õudne, mu juuksed siiani haisevad.” Kuigi tegemist oli konstrueeritud koduga, näitlikustab antud intervjuu ilmekalt seda, kuidas eetilised probleemid meedia kaudu võimenduvad. Kuigi lavastaja eesmärk oli tuua tähelepanu vaesuses elavate inimeste probleemidele, tõi vaataja üleolek ja arrogantsus kogukonna suhtes kaasa hüpoteetiliselt hoopiski negatiivse mõju - avaliku halvustamise ja sellega seoses ka alandustunde. See, et sellel korral oli tegemist konstrueeritud koduga, ei oma eetilise probleemi näitlikustamisel tähtsust. Lavastuses kasutatud “vaeses” kodus oli mõned aastad varem elanud ema väikese lapsega.

2) Poliitilised kontekstid ja lugude keskmes olevad moraalsed pinged

Kogukonnateatri praktik James Thompson rõhutab, et kuna rakendusteatri tehakse tihti kohtades, mis on ajalooliselt seotud konfliktidega, on see siis vangla, klassiruum, haigla või laager sõjapiirkonnas, siis on oluline omada nn poliitilist valvelolekut. Olenevalt riigikorrast võivad sellised projektid olla poliitiliste valitsusorganisatsioonide mõjuvaldkonnas ja omada varjatud tagamõtet. Kui kogukonnateatri tegija saab kutse osalemaks projektis, mille poliitilised tagamaad ei ole päris selged, peaks ta enne nõusoleku andmist tegema selgeks, kellele see projekt tegelikult kasulik on ja mis on projekti tegelikud eesmärgid. James Thompson viitab siin oma kogemusele Sri Lanka lapssõdurite rehabiliteerimise laagris, mida valitsus kasutas “näidisprojektina” poliitiliseks propagandaks. (Prentki; Preston 2009: 118) Kindlasti on oluline

eelnevat silmas pidada ka projekti rahastamise kontekstis - kogukonnateater peab olema sõltumatu finantsilistest mõjutajatest. Näiteks kaevandusettevõtte tegevuse tõttu keskkonnaprobleemide all kannatava kogukonna lugu representeerivas lavastuses ei saa rahastajaks olla kaevandusettevõtte. Isegi kui tegemist on sponsoreeriva ettevõtte tegevuse suhtes kriitilise lavastusega, võib jääda võimalus, et rahastaja kasutab kunstiprojekti propagandistlikel eesmärkidel.

Lisaks erinevate osapoolte (kogukonnaprojekti tellijate, rahastajate jne) varjatud poliitiliste huvide välja selgitamisele on kogukonnalavastuse looja kohustus kaitsta tundlike lugude esitajaid, kes võivad lugude avaldamise tõttu sattuda poliitiliste jõudude mõjuvalda. Kui näiteks lavastusse on kaasatud diktatuurirežiimi vabadusvõitleja, peab lavastusmeeskond tagama tema turvalisuse. Oluline on ka aru saada, kas lavastuse videode levitamine laiemas meedias võib kaasa tuua negatiivseid tagajärgi kogukonnaliikmele.

“LÄBI LINNA” projekt saab poliitilise varjundi, liikudes 2024. aastal Annelinna, kus on suur vene keelt rääkivate kogukonnaliikmete esindatus. Eriti Ukraina sõja valguses peab olema valmis selleks, et kaasatavate kogukonnaliikmete vaated on vastuolus lavastusmeeskonna omadega. Lavastaja Jaanika Tammaru sõnul ei ole tema eesmärk pretendeerida dokumentalistikale ega tõele. Ta lisab, et kuna eesmärk on koguda kogukonna lugusid pigem läbi linnaosa tunnetuse, siis võib loota, et lugude vahetamisel tekib siiski “meie tunne”, mingi kunstiline liitumine. Tammaru sõnul peaks stardipunkt olema rohujuure tasandil tekkiv vahetu kontakt, avalik otsimine. Intervjueerija on positsioonil, kus ta ei pea kaitsma oma positsiooni või arvamust, ülesanne on ära kuulata. Eetilised võitlused tulevad materjali töötlemisel, kui tuleb otsustada, mida sisse jätta ja mida mitte. Selge on see, et vihakõne ei vaja võimendamist. (Tammaru 2022)

3) Andmekaitse

Kogukonnateatri tegija peab oma töös lähtuma samasugustest eetilistest printsiipidest nagu teadlased, näiteks antropoloogid. Kogukonnateatri uurija peab tagama inimeste isikuandmete kaitse. Annist ja Kaaristo on välja toonud, et uuritavad isikud peavad saama täieliku ülevaate sellest, mida uurimistöös osalemine sisaldab ja kaasa võib tuua ja mis täpselt uuringu käigus toimub. Uuringus osalejate informeerimisel tuleb järgida korrektset protseduuri: uuritavatele tuleb selgitada uuringu tausta ja põhjust, uurimistemat, konkreetse inimese poole pöördumise põhjust ning talle tuleb anda teavet selle kohta, kuidas kogutud materjali kasutatakse. Samuti

tuleb kinnitada, et soovi korral võib uuritav igas etapis osalemisest loobuda. Nimetatud teave tuleb vormistada infolehega, mis jääb uuritavale. Pärast infolehega tutvumist, uurija selgituste kuulamist ja võimalikele küsimustele vastuste saamist võiks uuritav allkirjastada informeeritud nõusoleku vormi, milles ta kinnitab, et on tutvunud uurimustöö kohta käiva informatsiooniga, osaleb uurimuses vabatahtlikult ning on nõus oma andmete kasutamisega uurimistöös. Siin võib ära määrata ka selle, kas intervjueritav soovib, et tulevases töös viidatakse talle varjunimega või lubab ta oma nime kasutamist. (Annist; Kaaristo 2017: 93-94) Kogukonnateatri puhul võib infolehtede jagamine vahel olla problemaatiline, kuna uurimise protsess on osa loomingulisest tegevusest, siis võib formaalne lähenemine lõhkuda loomingulise õhkkonna. Annist ja Kaaristo lisavad, et kuna allkirja küsimine võib olla keeruline mitmetes uurimissituatsioonides, milles on oluline kehtestada usaldus uurija ja uuritava vahel, võib informeeritud nõusolekuks lugeda ka diktofonile salvestatud suusõnalist kinnitust (Annist; Kaaristo 2017: 94).

“LÄBI LINNA” lugude kogumisel palusime intervjueritavatelt nõusolekut vestluse salvestamiseks ja selgitasime, et vestlust kasutab ainult lavastusmeeskond. Vestluse lõpus kogusime inimestelt kontaktid (täisnime ja meiliaadress) ja küsisime nõusolekut vajadusel ühendust võtta. “LÄBI LINNA” kasutab üldiselt kogutud lugusid ainult inspiratsiooniallikana. Lavastuse dramaturgiasse lähevad sisse mõned lood, mille tegelased ei ole identifitseeritavad. Vajadusel võtsime siiski mõne inimesega uuesti loa või täpsustuste küsimiseks ühendust.

4) Kogukonnateatri tegija eetikakood

Kogukonnateatri tegemisel on eriti oluline olla avatud kõigi lugude ja kõigi inimeste jaoks. Kuigi uurija eetikas on iseenesest sees aupaklikkus uuritava vastu, siis kogukonnateatris peab uurija olema veel avatum kui näiteks dokumentaalteatri looja. Intervjuude kogumisel Karlova linnaosas kogesin, et on palju neid inimesi, kes tunnevad puudust suhtlemisest ja soovivad rääkida endale olulistest isiklikest teemadest. Lavastaja Jaanika Tammaru tõi “LÄBI LINNA” lavastuse lugude korjamise protsessi puhul välja eetilise probleemi, mis seostub intervjuerija kohustusega ära kuulata. Intervjuude kogumisel tuleb ette olukordi, kus lugude koguja saab aru, et räägitav lugu on küll väga oluline rääkijale, aga ei ole oluliseks materjaliks kogukonnalavastuse mõistes (Tammaru 2022). See on hea näide kahepoolsest suhtest kogukonnateatris - kogukonnaga töötamisel tuleb varuda aega ja hoida üleval siirast huvi ja empaatiat.

Kogukonna kaasamisel lavastusse tõstatub ka eetiline küsimus osalejate tasustamisest. Kui koos tegutsevad palgalised näitlejad ja missioonitundest ajendatud kogukonnaliikmed, võib juhtuda, et mõne kogukonnaliikme töö maht on palju suurem kui näiteks mõnel professionaalsel näitlejal. Kuigi kogukonnaliikmed tasu ei oota ja tasustamine tekitaks kaasatutega võibolla ka töölepingu laadse suhte, siis ikkagi tekitab see korraldusmeeskonnal eetilisi küsimusi. Keda peaks tasustama ja keda mitte? Ühel aastal näitasime oma tänutunnet üles näiteks moosipurke kinkides.

4.2 Praktilised probleemid kogukonna kaasamisel

“LÄBI LINNA” lavastuste planeerimisel oli plaanis kaasata võimalikult palju erinevaid inimesi nii lugude rääkimisel kui ka lavastuste loomise ja etendamise protsessi. Oli ka plaanis teha näiteks eraldi etendused erivajadustega inimestele. Kuna kogukonnalavastuse tegemine on tohutult töömahukas, hõlmab aasta pikkust uurimisperioodi ja mahukat prooviprotsessi linnaruumis, siis pidi lavastusmeeskond oma ambitsioone natuke tagasi tõmbama. Võibolla oleks abiks kogukonnatöö korraldaja kaasamine, kes aitaks kaasamisprotsessi sujuvamaks muuta. Samas oli “LÄBI LINNA” puhul umbes poolesaja esinejaga väga keeruline lavastusi kokku panna. Veel suurema trupi kaasamine nõuab meeskonna suurendamist ja oluliselt suuremaid ressursse.

Ka lavastaja Jaanika Tammaru kirjeldas tavaliste inimestega prooviprotsessis olemise keerukusi. Kui kogukonnaliikmed lavastuses kaasa löövad, siis ei saa lavastusmeeskond neile kogu prooviprotsessi päris kohustuslikuks teha. Peab jääma potentsiaalne võimalus sõita mõnel päeval maale või olla hoopis oma päristööga hõivatud. Viiekümneliikmelist lavastusmeeskonda on projektiteatri jaoks vägagi keeruline hallata, seda enam, et suuremal osal inimestest ei ole teatritöö põhitöö, vaid lihtsalt rõõm kogukonnaga koosolemise. Lavastuse loomisel tuleb pidevalt arvestada logistiliste keerukuste ja ootamatustega.

Kogukonnateatri puhul on see nii keerukus kui ka väärtus, et peab olema avatud võimalusele, et päris elu sekkub etendusse. Kogukonna keskel, linnaruumis peab arvestama sellega, et ette võib tulla sekkumisi või hoopiski juhuslikke kohtumisi. Tammaru sõnul on iga etendus väga tunnetuslik ja näitlejad peavad ise arvestama, kuidas ajakavas püsida ning mida ühes või teises ootamatus situatsioonis teha. Vahel tuleb jooksu pealt otsustada, kas mõni juhuslik kohtumine

või sekkumine võib olla olulisem kui lavastatud stseen. (Tammaru 2022) Selles mõttes oli “LÄBI LINNA” etendustes palju improvisatsioonilisust. Kogukonna sekkumised olid teretulnud ja ükski etendus ei olnud teisega päris sarnane. Teisalt pidid etenduse juhid siiski hoidma enam-vähem ajaraamidest kinni ja rännaku stseenide algused pidid olema koordineeritud. See nõudis väga palju jooksvat informeerimist ja koordineerimist. Selleks kasutati sidevahendeid, nii visuaalseid kui ka helilisi etenduse märke (publiku jõudmisel teatud punkti anti etenduse juhi poolt märguanne näitlejale või oli mingi heli kostmine märguandeks), kuni selleni välja, et ükskord sõideti trajektoor Bolti tõukerattaga läbi, et anda märku etenduse hilinemisest etenduses osaleva laeva rikke tõttu.

Kuna kogukonnateatri etenduspaigaks on ebatavalised lokatsioonid, siis tekitab lisakeerukust ka erinevate kooskõlastuste saamine. Eriti keeruline on see siis, kui etenduste toimumispaigaks on terve linnaosa, sealhulgas erinevate inimeste aiad, ehitusplatsid, jõgi, botaanikaaed jne. Iga üksiku koha omaniku või haldajaga tuleb eraldi läbi rääkida. Tihti on majades erinevad elanikud ja kui soovitakse kasutada maja hoovi, siis on vajalik kokku kutsuda ühistu koosolek. See on ka omamoodi kogukonnategevus, kui ühistu tuleb kokku ja otsustatakse, et ühise eesmärgi nimel lubatakse kogukonnalavastus oma aeda. Lubade küsimine ja kooskõlastuste saamine on mahukas protsess ja nõuab samuti suurt meeskonda ja piisavat ettevalmistusaega. Suuliseid kokkuleppeid kogukonnaliikmetega on kergem saada, kui ametlikke lubasid. Kõige keerulisem oli saada lubasid just siis, kui mängu tulid formaalsused, kirjalikele lubade taotlustele on ka oluliselt kergem ei ütelda, kui silmast silma pöördumistele.

Kõik eelnevalt nimetatud teeb kogukonnalavastuse loomise väga kulukaks (suurem meeskonna vajadus, suurem ajakulu jne) ja paisutab eelarveid. Kogukonnaga töötades ei pruugi aga lavastus esietenduseni jõuda või kui jõuab, siis ei saa pileti hind olla kogukonnale vastuvõetamatult kõrge. Tihti on kogukonnateatrile keeruline ka rahastust saada, kuna see ei ole justkui päris tunnustatud teatrivorm. Nii “LÄBI LINNA” lavastused kui ka lavastus “Inimesed ja numbrid” said küll Kultuurkapitali poolt toetuse. Aga mõlemal lavastusel toimusid lõpptulemusena ka publikule suunatud etendused. Kogukonnateatri rahastamine võib olla problemaatiline ka seetõttu, et rahastajate tingimuseks on enamasti avalikkusele suunatud etenduste toimumine.

4.3 Kokkuvõte

Kokkuvõttes võib öelda, et kogukonna lavastusse kaasamisel esineb erinevaid eetilisi ja praktilisi probleeme. Ettevaatlik tuleb olla näiteks etteaimamatutes poliitilistes kontekstides, kus kogukonnateatri tegijad peavad olema hästi kursis võimalikest “varjatud eesmärkidest”, mis võivad kogukonnateatri tellimisel esile tõusta. Kogukonnateatri projekti tellijaks võib olla ka näiteks mõni valitsusasutus või muu organisatsioon, sellisel juhul, kui tellijaks pole kogukond ise, tuleb kindlaks teha, mis on erinevate osapoolte otsesed ja varjatud huvid. Kuna nn tavalised inimesed on haavatavamad kui professionaalsed näitlejad ja tihti tegeletakse kogukonnateatris ka tundlike teemadega, on oluline säilitada kogukonna turvalisus, väärikus ja anonüümsus. Tähelepanelik peab olema ka erinevate eetiliste probleemide suhtes, mis tõstatuvad kogukonna representeerimisel. Praktilistest probleemidest saab peamiselt välja tuua töö mahu, meeskonna suuruse ja eelarvega seotud probleemid.

KOKKUVÕTE

Oma magistritöös tegelesin kogukonnateatri defineerimise ja tunnustega lavastuse “Inimesed ja numbrid” ning lavastuste seeria “LÄBI LINNA” näitel ning esitasin järgmised uurimisküsimused:

1. Mis tunnustele peaks lavastus vastama, et seda kogukonnateatrina määratleda saaks?
2. Millised on kogukonna kaasamise viisid teatris?
3. Mis väärtuse annab kogukonna kaasamine lavastusse?
4. Millised eetilised ja praktilised probleemid võivad kogukonna lavastusprotsessi kaasamisel ette tulla?

Magistritöös analüüsisin kogukonnateatri tunnuseid Birgit Landbergi lavastuses “Inimesed ja numbrid” (2021) ning Jaanika Tammaru lavastuste seerias “LÄBI LINNA”, kuhu kuulub neli osa: “LÄBI LINNA: Karlova” (2021), “LÄBI LINNA: Supilinn” (2022), “LÄBI LINNA: Ülejõe” (2023) ja “LÄBI LINNA: Annelinn” (2024). Lavastusi analüüsid määratlesin kogukonnad, millega teatriprojektid tegelevad, ja arutlesin, mis mahus peaks olema kogukonna hääl loo jutustamisel esindatud, et saaksime teatritegijatena öelda, et representeerime kogukonna nägu. Samuti tõin lavastuste näitel välja võimalikud kogukonna kaasamise viisid ning analüüsisin väärtusi, mis tulenevad kogukonna lavastusprotsessi kaasamisest. Lisaks tõin välja ka kogukonna kaasamisega seotud probleemid.

Magistritöö metodoloogilise alusena kasutasin juhtumianalüüsi ning tegevusanalüüsi (võttes aluseks enda kogemust produtsendina). Samuti viisin lavastajatega läbi intervjuud, mis toetasid juhtumianalüüsi. Minu huvi kogukonnateatri vastu tuleneb isiklikust seotusest ülalmainitud lavastustega. “LÄBI LINNA: Karlova” loomisel olin ma produtsendi rollis ning osalesin lavastuse loomisprotsessis alates uurimisfaasist. Seeria teises osas, “LÄBI LINNA: Supilinn” olin vastutav ainult finantsilise poole eest ja sisulise poolega nii palju ei tegelenud. See andis mulle teatava kõrvalpilgu ja võimaluse kogeda Supilinna lavastust pealtvaataja silmade läbi. Birgit Landbergi lavastusega “Inimesed ja numbrid” olin seotud selle planeerimisfaasis, olles Vaba Lava teatrikeskuse produtsent aja, mil lavastus teatrikeskuse kuraatorprogrammi valiti.

Töös tõin välja kogukonna defineerimise erinevad viisid ja kogukondade määratlemise problemaatika. Kogukonda on defineeritud nii kuuluvuslike (territoorium, perekond, sünnipära) kui ka tundmuslike (tavad, maailmavaade, kogemus, ideoloogia, ühised huvid ja eesmärgid, suhtlusõrgustik) suhete alusel. Tänapäeval on oluline kogukonna määratlemisel olla paindlik ja arvestada erisustega, sest kogukond on kiiresti muutuv, nagu on pidevas muutumises ka inimeste identiteedid. Postmodernsed kogukonnad peaksid tegelema indiviidi identiteedi tugevdamisega ja kogukonda pidevalt kommunikatsiooni abil ümber mõtestama. Ka kogukonnateatri praktikuid huvitab pigem kogukonnas olevate erinevate identiteetide avastamine. Kogukonnateatri tegijate suurimaks väljakutseks võibki olla dialoogile kutsumine, arvestades ja austades erinevaid identiteete. Iga uurija peab kogukonna määratlemise alused vastavalt oma uurimuse eesmärgile põhjendatult paika panema. Uurija vastutus on kogukonna määratlemisel arvesse võtta tõstatuvaid eetilisi küsimusi.

Töös tõin välja, et ka kogukonnateatrit on defineeritud üsna erinevalt ja läbi erinevate tunnuste (kogukonnast välja kasvanud lood, kogukonna probleemidega tegelemine, perifeersed piirkonnad ja teemad, sotsiaalse muutuse algatamise potentsiaal, poliitilisus, protsessipõhisus, uurimuslikkus, ebatavalised etenduspaigad, tavaliste inimeste kaasamine). Küll aga ei pea kõik need tunnused alati kogukonnateatri protsessides esinema. Paljud kogukonnalavastused on poliitilised, aga on ka neid, mille peamine eesmärk on kogukonda tähistada nagu näiteks “LÄBI LINNA”. Kuigi “LÄBI LINNA” lavastusi võib pidada ka osalusteatri elementidega linnaruumilavastusteks, rännaklavastusteks või leitud kohtade lavastuseks, on lavastuste näol kindlasti tegemist ka kogukonnateatriga. “LÄBI LINNA” lavastus on ka heaks näiteks sellest, et kogukonnateater ei pea alati tegelema probleemide ja perifeeriatega, vahel võib lähtuda ka kogukonna nostalgialugudest ja tähistada kogukonnatunnet. Kuigi nii lavastus “Inimesed ja numbrid” kui ka mõlemad analüüsitud “LÄBI LINNA” lavastused kasutasid etenduste toimumiseks teatri mõistes ebatavalisi lokatsioone, ei ole ebatavaliste etenduspaikade kasutamine kogukonnateatri läbivaks tunnuseks.

Kolme lavastuse süvaanalüüsi ja mitme teise kogukonnalavastuse põhjal järeldasin, et kogukonnateatri läbivaimateks joonteks on dialoogilisus, uurimuslikkus ja protsessipõhisus. Kuigi

uurimuslikkus on omane ka näiteks dokumentaalteatrile ja etnodraamale, siis on kogukonnateatri puhul määravaks kogukonna kaasatuse määr ja representatsioon, milles kogukond ennast ära tunneb - nn “meie lugu”.

Analüüsi tulemusena leidsin, et Birgit Landbergi lavastust “Inimesed ja numbrid” ei saa kogukonnateatriks pidada. Lavastust iseloomustasid küll erinevad kogukonnateatri tunnused: see tegeles vaesuse kui sotsiaalse probleemiga, oli uurimuslik ja viis inimesed ebatavalistesse etenduspaikadesse, lisaks oli ka lavastajal algselt plaan luua kogukonnalavastus ja kaasata protsessi nn tavalisi inimesi. Kuna kogukonnaliikmeid ei olnud aga võimalik kaasata ja kõik lavastuses esitatud andmed olid statistilised keskmised, siis ei saa lavastust kogukonnateatriks nimetada.

Töös analüüsisin ka erinevaid kogukonna kaasamise viise ja leidsin, et “LÄBI LINNA” lavastust võib liigitada kaasamise alusel teatriks kogukonnaga. Samas on tegemist ka teatriga kogukonnale, kuna kogukond on lavastusega tihedalt seotud ja lavastuse trajektoori viib läbi kogukonna isiklike ruumide. Kui teater kaasab kogukonda, siis sellega kaasneb automaatselt ka laiem kogukonna huvi ja enamasti võib sellisel juhul lavastust kaasamise viiside alusel määratleda ka kui teatrit kogukonnale.

Samuti tõin töös välja erinevad väärtused, mis kogukonna lavastusse kaasamine pakkuda võib. Publikule võib kogukonnateater pakkuda võimalust kogeda kogukonnaga seotud lugusid ja ebatavalisi etenduspaiku ning ka hariduslikke aspekte, andes ülevaate kogukonnale olulistest teemadest. Kogukonnateater saab kasvatada publiku tolerantsust ja empaatiat, teadvustades ühiskonnas esinevaid sotsiaalseid valupunkte. Kogukonnaliikmetele ja korraldajatele on suurimaks väärtuseks see, kui kogukonnateatriga kaasneb mingi positiivne muudatus. Mida käegakatsutavam see muudatus on, seda kergem on seda mõõta, aga nagu teatri puhul ikka, on oluline ka tunnetus muudatuse tekkimisest. Korraldajale annab kogukonna kaasamine ka laialdase ja tänuväärse ressursi ning unikaalse materjali dramaturgia loomiseks. Kogukonnateater aitab tõsta ka kogukonna aktiivsust ja teha kogukonna hääle kuuldavaks, samuti annab see võimaluse teha midagi koos ühise eesmärgi nimel. Väga oluline on tagada projekti jätkusuutlikkus, korraldaja peaks kogukonnale midagi maha jätma - olgu see siis suhtlusõrgustik, teadmised või ka mingid materiaalsed väärtused.

Töö viimases peatükis tõin välja erinevaid eetilisi ja praktilisi probleeme, mis kaasnevad kogukonnalavastuste loomisega. Selleks, et kogukonna lugu rääkida, võiks kogukond kindlasti kaasatud olla. Kogukonna representeerimisel tuleb hoiduda klišeedest, ekshibitsionismist ning olla dialoogile avatud ning arvestada erisusi. Arvestada tuleb poliitilise kontekstiga ja tagada inimeste turvalisus ning vajadusel ka anonüümsus. Kui kogukonnateatri projekti tellijaks ei ole kogukond ise, vaid näiteks mõni valitsusasutus, tuleb kindlaks teha, mis on erinevate osapoolte otsesed ja varjatud huvid. Produtsendi töö kaudu olen kogenud ka praktilisi keerukusi, mis kogukonnaga töötades tõstatuvad. Kogukonna kaasamine on mahukas protsess, mis nõuab suurt meeskonda ja laialdasi vahendeid. Arvestama peab nn tavaliste inimestega töötamise omapärasid ja kogukonnateatri uurimuslikust ja protsessipõhisust, mis teeb selle töö väga ajamahukaks. Kuna kogukonnateater on protsessipõhine ja ei pruugi jõuda endusteni, võib kogukonnalavastustele rahastuse saamine samuti keeruline olla.

Kogukonnateater muutub ka Eestis järjest populaarsemaks, siiani on seda siiski vähe praktiseeritud ja seetõttu ka üsna vähe uuritud. Väga oluline oleks edasise uurimisteemana tegeleda kogukonnateatri mõju uurimisega kogukonnale. Seda oleks võimalik teha nii kvalitatiivsete küsitluste kui ka kvantitatiivse uuringuna.

SUMMARY

Master's Thesis

Ways, Values and Issues of Community Involvement in Communitytheatre

In my Master's Thesis, I posed the following research questions:

1. What characteristics should a performance meet in order to be defined as community theatre?
2. What are the ways of community involvement in theatre?
3. What is the value of community involvement in a performance?
4. What ethical and practical issues might arise when involving community to performance?

In my Master's Thesis, I analyzed the features of community theatre in Jaanika Tammaru's performance series "THROUGH THE CITY" (the project includes four parts: " THROUGH THE CITY: Karlova" 2021, " THROUGH THE CITY: Supilinn" 2022, " THROUGH THE CITY: Ülejõe" 2023 and " THROUGH THE CITY: Annelinn" 2024) and in Birgit Landberg's performance "People and Numbers" 2021. I also pointed out possible ways of community involvement in theatre and problems related to the involvement and analyzed the values that will come when involving community to performance.

As a methodological basis of my Master's Thesis I used case study and action analysis (based on my own experience as a producer). I also conducted interviews with the directors of the performances analysed . My interest in community theatre stems from a personal connection to the productions mentioned above. During the creation of "THROUGH THE CITY: Karlova", I was involved as a producer and participated starting from the research phase of the performance. In the second part of the series, "THROUGH THE CITY: Supilinn", I was only responsible for the financial side and did not deal with the substantive side so much. This gave me a certain side view and the opportunity to experience performance through the eyes of a spectator. I was involved with Birgit Landberg's performance "People and Numbers" in its planning phase, being the producer of the Vaba Lava Performing Arts Centre at the time when the play was selected for the curated programme of the theatre.

Based on the analysis of the three productions and several other community performances, I concluded that dialogicity, research and process-orientedness are the most common features of

community theatre. Although research process is also characteristic of, for example, documentary theatre and ethnodrama, the degree of community involvement and representation in which the community recognizes itself - the so-called "our story" - are decisive in the case of communitytheatre

In the thesis, I also pointed out the different values which the involvement of the community in a performance can offer and also some ethical and practical issues that may arise related to the community involvement to the performance.

KASUTATUD ALLIKAD

1. Anderson, Benedict 2006. Kujutletud kogukonnad. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
2. Annist, Aet; Kaaristo, Maarja 2017. Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia õpik kõrgkoolidele. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
3. Annist, Aet 2011. Otsides kogukonda sotsialismijärgses keskkülas. Arenguantropoloogiline uurimus. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
4. Annist, Aet 2015. Kogukond, moemõistest sõimusõnaks. Mürileht, 06.10.
5. Boal, Augusto 2000. Theatrer of the Oppressed. London: Pluto press.
6. Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/> (10.07.2022).
7. Cohen-Cruz, Jan 2005. Local Acts: Community-based Performance in the United States. New Jersey: Rutgers University Press.
8. Crow, Graham 2018. What are the community studies? London; New York: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing Plc.
9. Delanty, Gerard 2010. Community. London: Routledge.
10. EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat , <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (25.07.2022).
11. Erven, Eugene 2001. Community theater. London: Routledge.
12. Heddon, Deirdre; Milling, Jane 2006. Devising performance. A Critical History. New York: Palgrave Macmillan.
13. Inimesed ja numbrid, Vaba Lava koduleht, <https://vabalava.ee/programm/inimesedjanumbrid/> (25.07.2022).
14. Jaaks, Piret 2022. Kirjutada inimesi: kogukondade uurimine ja dokumentaalteatri loomise vahendid dramaturgi töös. Doktoritöö. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia, https://repo.eamt.ee/r1/2022/05/17/_17.05.2022_10.19.50_Jaaks_P_Kirjutada_inimesi_kogukondade_uurimine.pdf (10.07.2022).
15. Kivirähk, Juhan 2016. Teatri positsioon ja roll ühiskonnas. Tallinn: Eesti Etendusasutuste Liit Eesti Teatriliit, http://www.eeteal.ee/sisu/326_1129Teatri_Poisysioon.pdf (03.08.2022)
16. Kupperts, Petra 2007. Community performance an introduction. London: Routledge.
17. Kupperts, Robertson 2007. The community performance reader. London: Routledge.
18. Landberg, Birgit 2021. Intervjuu Tiiu Tammele, 04.11. Helisalvestus autori valduses.

19. Langemets, Margit; Tiits, Mai; Valdre, Tiia; Veskis, Leidi; Viks, Ülle; Voll, Piret 2009. EKSS 2009 = Eesti keele seletav sõnaraamat, <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (10.07.2022).
20. Lippus, Madle; Vihma, Peeter 2014. Kogukond, aktiivse kodanikkonna kasvulava või odav teenusepakkuja. ERR <https://www.err.ee/524358/kogukond-aktiivsekodanikkonna-kasvulava-voi-odav-teenusepakkuja> (10.07.2022).
21. Läbi linna. Läbi linna koduleht, labilinna.ee (29.07.2022).
22. Pesti, Madli 2012a. Poliitiline teater ja selles strateegiad Eesti ja lääne kultuuris. Doktoritöö, http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/53884/pesti_madli.pdf (20.07.2022).
23. Pesti, Madli 2012b. Rakendusteater: mõisteid ja seletusi. Praktikad Eestis. Teatrielu 28.10, <https://issuu.com/teatriliit/docs/teatrielu2012e/86> (25.07.2022)
24. Pesti, Madli 2021. Ruum kui kaasmängija. Teater.Muusika.Kino 02, <https://www.uusteater.ee/tekstid/madli-pesti-teater-muusika-kino-ruum-kui-kaasmangija> (20.07.2022)
25. Pikner, Tarmo 2016. Linna avalik ruum - mis see on? Bioneer 10.11, <https://web.archive.org/web/20161123054414/http://www.bioneer.ee/eluviis/kogukond/aid-9379/Linna-avalik-ruum-%E2%80%93-mis-see-on-/> (10.08.2022)
26. Prentki, Tim; Preston, Shiela 2009. Applied theater reader. London: Routledge.
27. Preston, Shiela 2016. Applied Theater: Facilitation: Pedagogies, Practices, Resilience. London: Bloomsbury Academic, an imprint of Bloomsbury Publishing Plc.
28. Ranciere, Jaques 2017. Esteetika kui poliitika. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia kirjastus.
29. Raud, Rein 2019. Sotsiaalsed konstruktsioonid ja poliitiline tegelikkus. – *Tegelikkus ja sotsiaalsed konstruktsioonid*. Tallinn: Salv.
30. Schechner, Richard 2020. Performance theory. London: Routledge.
31. Tammaru, Jaanika 2022. Intervjuu Tiiu Tammele, 24.07. Helisalvestus autori valduses.
32. Toome, Hedi-Liis 2008. Kogukonnateater Eestis 2008. aasta näitel. Teatrielu 2008 (162–180): Eesti Teatriliit.
33. Van Maanen, Hans 2009. How to Study Art Worlds: On the Societal Functioning of Aesthetic Values. Amsterdam: Amsterdam University Press.

LISA 1 - Väljavõtet lavastuse “LÄBI LINNA:Supilinn” lugude kogumise üleskutsesest.

Oleme LÄBI LINNA lavastuse tiimiga mõnda aega tänavatel ja inimeste mälestustes ringi uidanud. Ikka selleks, et juba varsti (2./3./4. + 8./9./10./11. juunil - pane kalendrisse kirja!) tuua sinu ette rännaklavastus Supilinnast.

Ja kus veel paremini selle linnaosa olemusest aimu saada, kui mitte Supilinna päevadel?

Seame oma lauakese üles **ULA Supika proovibaari** (Emajõe 3) platsil. Ootame sinna kõiki endisi ja praegusi supilinnlasi meiega lugusid ning mälestusi jagama!

Kui näed kõõgilauda ning selle taga inimest, siis võta julgelt istet, pakume sulle teed-kohvi ja vestleme! Ole mureta. Piisab ka väikesest mälopildist, et jutulõng läheks veerema. Lool ei pea olema kohe alguses selget algust-otsa. See selgub jutu käigus.

Oleme kohal nii 23. kui ka 24. aprillil. Liigume ringi, võib-olla koputame ka õlale ning teeme juttu – ära siis ehmata. Ja kui meid ise ära tunned, astu julgelt ligi ja jaga meiega mõni lugu Supilinnast.

Mis siis kui ühtegi seika kohe ei meenu? Saame aru. Mõtete settimine, sõnade sättimine võtab aega. Oled teretunud oma lugu jagama ka festivalimelu möödudes. Loe teiste meenutusi ja pane kiri teele LÄBI LINNA veebikodus: <https://labilinna.ee>

Kohtumiseni juba õige pea!

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Tiiu Tamm,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Kogukonna kaasamise viisid, väärtused ja probleemid kogukonnateatris”, mille juhendaja on Anneli Saro, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Tiiu Tamm
17.08.2022